



Universiteit
Leiden
The Netherlands

Beleid, visitatie en kwaliteitsbeoordeling

Daalder, H.

Citation

Daalder, H. (1988). Beleid, visitatie en kwaliteitsbeoordeling. *Acta Politica*, 23: 1988(1), 61-100.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449623>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449623>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Bijlage 4: Geactualiseerde gegevens berekening onderwijsproduktiviteit

<i>Sociologie</i>	RUL	RUG	RUU	RUR	KUN	KUB	UVA	Totaal
Rendement								
- gehanteerd	31	40	59	35	51	47	44	44,5
- geactualiseerd	30	41	59	48	50	44	47	44,8
- verschil	-1	+1	0	+3	-1	-3	+3	+0,3
Eerstejaars								
- gehanteerd	51	51	59	70	86	90	92	499
- geactualiseerd	37	38	40	102	79	89	78	463
- verschil	-14	-13	-19	+32	-7	-1	-14	-36
<i>Politologie</i>	RUR	VUA	KUN	RUL	UVA	Totaal		
Rendement								
- gehanteerd	32	51	40	-	53	47,5		
- geactualiseerd	28	56	39	-	53	47,8		
- verschil	-4	+5	-1	-	0	+0,3		
Eerstejaars								
- gehanteerd	43	78	90	104	194	509		
- geactualiseerd	28	64	97	121	210	520		
- verschil	-15	-14	+7	+17	+16	+11		
<i>Bestuurskunde</i>	RUR	RUL	UT	Totaal				
Rendement								
- gehanteerd	-	-	49	-				
- geactualiseerd	-	-	57	-				
- verschil	-	-	+8	-				
Eerste jaars								
- gehanteerd	98	141	181	420				
- geactualiseerd	140	170	189	499				
- verschil	+42	+29	+8	+79				
Bronnen:								
Rendement								
- gehanteerd:	CBS-gegevens over instroom '71-'81 en uitstroom '83-'85; berekening conform PGM (op basis van cohortanalyse)							
- geactualiseerd:	instroom '72-'82 en uitstroom '84-'86; dezelfde berekeningswijze.							
Eerstejaars								
- gehanteerd:	Wetenschappelijk Onderwijsraming Studenten Aantallen, Taakgroep Studentenramingen, augustus 1986 ('WORSa '86').							
- geactualiseerd:	WORSa ramingen, april 1987.							

Beleid, visitatie en kwaliteitsbeoordeling

H. Daalder

Inleiding

Wat oorspronkelijk door de minister van Onderwijs en Wetenschappen werd aangekondigd als een voornemen de studierichtingen politicologie in de faculteiten der sociale wetenschappen van de Rijksuniversiteiten te Leiden en Rotterdam samen te voegen, zou uitlopen op een landelijke visitatie met min of meer ingrijpende gevolgen voor bijna alle Nederlandse politicologieopleidingen. De bijdrage 'Sterkte/zwakteanalyse sociologie, politicologie en bestuurskunde' van P.J.J.M. van Loon, F.N. Stokman e.a. in dit nummer van *Acta Politica* bevat een verantwoording van de door de visitatiecommissie gevolgde methodiek. Het hierna volgende stuk is daarvan een kritische analyse, maar het is ook meer. Het instellen, functioneren en rapporteren van de visitatiecommissie was een onderdeel van een proces van besluitvorming waarin vele actoren een rol hebben gespeeld: de minister en zijn hoogste ambtelijke adviseurs; de bestuurders van universiteiten en faculteiten die op initiatieven van het departement reageerden; de externe adviseur, D.J. van de Kaa, die het plan van een landelijke visitatie lanceerde; een disciplineplancommissie ooit gevormd door de Sectie Politologie van de Academische Raad die onder auspiciën van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek in november 1986 oprees uit een slapend bestaan; verschillende vakgroepen en individuele politicologen. Voor een goed begrip van de rol die de visitatiecommissie heeft gespeeld, is een overzicht van de ontwikkelingen in de besluitvorming noodzakelijk. Dit gaat daarom, in onvermijdelijke beknoptheid, aan de kritische beschouwing van het werk van de visitatiecommissie vooraf.

Crises creëren geruchten. Ook de leden van de visitatiecommissie zullen dit tot hun verdriet hebben ondervonden. Dit noopt tot een naar het lijkt verplichte peroratie. De Leidse politicologie kwam er in het rapport van de commissie, zoals het heet, 'goed af' en dat gold uiteindelijk ook voor het proces van de SKG-operatie in zijn totaliteit. Dat maakt het niet alleen gemakkelijker, maar ook noodzakelijker, juist voor een lid van een

dergelijke vakgroep, kritiek te uiten op het optreden van de visitatiecommissie en de in dit nummer daarop gegeven toelichting en verdediging.¹

De SKG-nota en de politicologie

De SKG-nota was het produkt van een bezuinigingsoperatie.² De minister van Onderwijs en Wetenschappen stond daarbij voor de vraag of opnieuw de procedure van de TVC-operatie, waarbij het voortouw werd genomen door de universiteiten zelf, zou moeten worden gevolgd, dan wel of het nu zaak was zelf specifieke maatregelen aan te kondigen. De universiteiten lieten in augustus 1986 het initiatief aan de minister. Dit resulteerde in de op 23 september 1986 door de minister van Onderwijs en Wetenschappen te zamen met zijn collega van Landbouw en Visserij uitgebrachte nota *Conceptbeleidsvoornemens groei en krimp universiteiten en academische ziekenhuizen 1987-1991* die voor de universiteiten onverwacht-vergaande specifieke interventies aankondigde. In deze nota wees de minister alternatieve mogelijkheden voor bezuiniging, zoals de inmiddels in discrediet geraakte 'kaasschaafmethode' of generieke salarismaatregelen af. Hij voerde de relatief hoge werkloosheid onder afgestudeerden in bepaalde studierichtingen als voornaamste argument aan om tot gerichte maatregelen te komen voor de genees- en tandheelkunde, de letteren en de sociale wetenschappen. Tegelijk hield hij de universiteiten de wenselijkheid van kwaliteitsverhoging voor, die zijns inziens onder meer bereikt zou kunnen worden door beperking van het aantal vestigingsplaatsen en schaalvergroting voor de resterende vestigingen voor een bepaalde discipline, alsmede door het terugploegen van een deel van de bezuinigde gelden in vernieuwingsfondsen en financiering van academieonderzoekers.

In de SKG-nota kreeg de politicologie slechts marginale aandacht.³ Zij was een van de sociale wetenschappen, die naar het oordeel van de minister in aanmerking kwamen voor bezuinigingsmaatregelen, gezien het hoge peil van werkloosheid onder afgestudeerden in het vak. De minister constateerde voor de politicologie een groei van het aantal afgestudeerden zonder werk, van 73 in 1980, naar 130 in 1983 en 241 in 1986.⁴ Tegelijk steeg het aantal eerstejaars, van 276 in 1980 tot 348 in 1982 en 416 in 1985. De meest direct-relevante passage voor de politicologie in de SKG-nota luidde:

De lage instroomcijfers voor de vakgroep politicologie aan de RUR⁵ en de geringe omvang van deze vakgroep rechtvaardigen uit overwegingen van doelmatigheid opheffing van deze studierichting met dien verstande, dat het kwa-

litatief-goede onderzoek behouden blijft en overgeplaatst wordt, met name naar de RUL. De samenvoegingsconstructie zal hier worden gehanteerd.

De samenvoegingsconstructie zou inhouden, dat in beginsel alle leden van de vakgroepen politicologie in Rotterdam en Leiden zouden worden ontslagen.⁶ Onder toezicht van een speciaal 'orgaan' zou vervolgens een geheel nieuw onderwijs- en onderzoeksprogramma voor een in Leiden te vestigen opleiding moeten worden vastgesteld. De ontslagen leden van beide vakgroepen zouden daarna in onderlinge concurrentie moeten dingen naar plaatsen in een nieuw vastgestelde formatie. In haar beknoptheid liet de SKG-nota ten aanzien van de politicologie nog veel open. Duidelijk was dat andere vestigingen dan Leiden en Rotterdam niet genoemd werden. Anders dan bij sociologie in Leiden werd niet gesproken over de noodzaak een 'plaatselijke voorziening' voor politicologie in Rotterdam te handhaven, ten behoeve bij voorbeeld van de opleiding bestuurskunde. Dit was een opvallende omissie. In het kader van de TVC-operatie was immers in zowel Leiden als Rotterdam juist besloten gemeenschappelijke propedeuses voor sociologie, politicologie en bestuurskunde en een ver- gaand geïntegreerd basisdoctoraaljaar voor politicologie en bestuurskunde in te voeren. In de opbouw van de nieuwe bestuurskundeopleiding was voor Rotterdam een politicologische doctoraalvariant gepland; de SKG-nota verwees voor Rotterdam echter uitsluitend naar de 'bestuurlijk-economische specialisatie'. Op andere punten schuwde de nota details niet: zo werd in overweging gegeven de onderwijssociologie in Rotterdam (onder leiding van prof. dr. J.G.M. Leune) aan de bestuurskunde toe te voegen.⁷ Zowel Leiden als Rotterdam zouden hun opleidingen sociologie verliezen, die in wat later zou heten een 'drievoudige samenvoeging' naar Amsterdam zouden worden overgebracht. De Rotterdamse universiteit zou daarnaast haar recent ingestelde opleiding in de maatschappijgeschiedenis naar Leiden moeten overbrengen.

Voor andere opleidingen in de politicologie waren er wel indirecte gevolgen. De voorgestelde opheffing van de studie sociologie in Nijmegen, die volgens het plan van de minister in Tilburg zou moeten worden geconcentreerd, zou de basis wegslaan onder een zojuist ingevoerde vrije doctoraalstudie bestuur en beleid, die in Nijmegen op basis van propedeuses in de sociologie of politicologie in opbouw was. Evenzeer zou de overbrenging van Leidse en Rotterdamse sociologen naar Amsterdam een extra complicatie kunnen betekenen voor het Amsterdamse voornemen de subfaculteiten der Algemene Politieke en Sociale Wetenschappen en Sociologie in één subfaculteit te integreren.

De ministeriële voornemens ontmoetten, zoals bekend, direct felle tegenstand, door de mate van detaillering van het voorgestelde ingrijpen,

en de ruime wettelijke bevoegdheden die de minister zich in wat spoedig 'worgwet' zou heten, leek te willen aanmeten.⁸ In de volgende maanden zou het grootste deel van de voorziene maatregelen in feite worden teruggedraaid.⁹ Van vrijwel alle voorstellen die in september 1986 door de minister werden gedaan, bleef echter de opheffing van de studierichting politicologie in Rotterdam uiteindelijk in stand, en zou de visitatiecommissie sociologie, politicologie en bestuurskunde een precedent vestigen voor gedetailleerde voorstellen tot interventie elders, die hun invloed in het beleid – zo niet van de minister dan van de instellingen – zouden behouden. Hoe deze, in verhouding tot andere wetenschappen, negatieve ontwikkeling ten aanzien van de politicologie te verklaren is, is een vraag, die mede in dit artikel wordt gesteld.

De cruciale rol van bestuurders

Nog sterker dan tijdens de TVC-operatie bleek spoedig hoe doorslaggevend de rol was geworden van universitaire bestuurders. Zij alleen waren de tegenspelers van de minister en zijn hoogste ambtelijke adviseurs, die zij regelmatig in formeel overleg in de VSNU, of in bilateraal overleg, ontmoetten. Zij ook waren geconfronteerd met een pakket van voorgestelde maatregelen, waarbij zeer verschillende onderdelen van de universiteit in geding waren. Hoewel hun functie hen tot generale verdedigers van gevaar lopende onderdelen van hun instelling maakte, kon het niet anders of sommige daarvan leken hun van meer vitaal belang dan andere. Prestige en persoonlijkheid, maar ook de leeftijd van directbetrokken hoogleraren (die ondanks een decennium van democratisering toch altijd nog veel zichtbaarder bleven dan wetenschappelijke medewerkers aller gading), konden een heel speciale rol spelen, evenzeer als de vraag welke andere offers in dezelfde instelling in de SKG-operatie gevraagd werden. Voor de Rotterdamse politicologen bij voorbeeld was het een nadeel, dat niet zij alleen, maar ook de veel omvangrijker groep sociologen en de nieuwe groep maatschappijhistorici in het geding waren gebracht. Bestuurders wisten ook dat de minister, mede als gevolg van de SKG-operatie, over 'vernieuwingsgelden' beschikte; waar men kon hopen op 'opbrengsten' tegenover 'offers', kwamen gesprekken van bestuurders ten departemente onvermijdelijk in het teken van onderhandelingen te staan.

De externe adviseur

De door de minister in zijn SKG-Nota aangekondigde benoeming van een 'externe adviseur', die binnen een strak-omschreven periode van niet veel meer dan een maand een onafhankelijk oordeel over de ministeriële beleidsvoornemens ten aanzien van de sociale wetenschappen diende te geven, was een novum, en werd een belangrijk element in de verdere besluitvorming. Prof. dr. D.J. van de Kaa, internationaal-bekend demograaf en voorzitter van de afdeling letterkunde van de Koninklijke Nederlandse Akademie voor Wetenschappen, oriënteerde zich van de aanvang af zeer breed. Hij hield gesprekken met de bestuurders van alle betrokken universiteiten en vroeg gedetailleerd materiaal bij de universiteiten op over de aantallen bij de SKG-operatie mogelijk betrokken personen. Hij verzamelde tal van andere gegevens. Hij sprak voorts, zo schreef hij de minister in zijn *Advies* 'met een reeks van personen, die ik had benaderd, omdat ik er prijs op stelde hun persoonlijk oordeel over uw voornemens ten aanzien van een specifiek gebied te vernemen, en met allen, die mij hadden gevraagd hen te willen ontvangen om hun gelegenheid te geven hun zienswijze aan mij voor te leggen'.¹⁰

In zijn rapport maakte Van de Kaa een aantal algemene, vaak zeer kritische opmerkingen, over de verhouding tussen baten en offers van de vergaande herstructureringsvoorstellen van de minister. Maar hij wees tegelijk op de noodzaak juist waar grote werkloosheid bestond, maatregelen te nemen voor kwaliteitsverhoging, waaronder nieuwe *postgraduate* activiteiten en een verhoogde onderzoeksfinanciering uit de tweede geldstroom. Tegelijk ging hij gedetailleerd in op de diverse disciplines, die de minister voor maatregelen op het oog had. Ten aanzien van de politicologie signaleerde hij, dat de voorstellen twee opleidingen betroffen, die te zamen slechts ongeveer 20% van de landelijke capaciteit aan politicologie vertegenwoordigden, en er qua produktiviteit verhoudingsgewijs goed leken af te komen. 'Dat groter niet altijd beter is', aldus Van de Kaa, 'is in het recente verleden van de politicologie ruimschoots gedemonstreerd. Zowel de studierichtingen aan de KU Nijmegen als die aan de U. v. Amsterdam kennen een geschiedenis van conflicten en schisma's'.¹¹ Van de Kaa zag niettemin voordelen in de mogelijkheid dat:

'de RU Leiden en de EU Rotterdam in het kader van een meer fundamentele overdenking van de verkaveling van taken tussen de politicologieopleidingen in de Randstad – dit vooral ook met het oog op de toekomstige vestiging van een postgraduate school – voor de politicologie en de sociologie dezelfde oplossing zouden bereiken. Ik beveel aan dat een landelijke, onafhankelijke, snelwerkende visitatiecommissie wordt ingesteld en dat u (de minister) en de

Colleges van Bestuur het oordeel van een dergelijke commissie afwachten, alvorens definitieve regelingen te treffen.¹²

De minister reageerde op het eerste oog nogal zuinig op het advies van Van de Kaa. Hij liet op 12 november 1986 weten, dat zijns inziens Van de Kaa's 'commentaar geen afwijzing [inhiel] van de ... gestelde drievoudige samenvoeging sociologie RUL-RUR-GUA aan de GUA en de dito tweevoudige voor de politicologie RUL-RUR'. Hij voegde daar echter aan toe, dat 'een snelwerkende visitatiecommissie de beleidsvoornemens [kon] optimaliseren, juist door de consequenties van de voorgenomen bewegingen na te gaan'. Van de Kaa had daarnaast ook aandacht gevraagd voor de locaties bestuurskunde. Daarom was het zinvol:

'dat, nu naast de twee zelfstandige opleidingen aan de TUT en in het samenwerkingspatroon RUR-RUL, ook een vrije studierichting (KUN) en binnen de politicologie aan de VUA en de GUA specialisaties tot bestuurskundige zijn ontstaan zo'n visitatiecommissie tevens de relaties politicologie-bestuurskunde mee in beschouwing neemt.'¹³

Uit deze passages was nog niet duidelijk of inderdaad een *landelijke* sterkte/zwakteanalyse tot de taak van de in te stellen visitatiecommissie zou behoren. Op dit punt, en op dat van de onafhankelijkheid van de aan te zoeken leden van de visitatiecommissie¹⁴, kreeg de Vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen van de Tweede Kamer tijdens haar vergadering op 19 november 1986 toezeggingen van de minister. De instellingsbeschikking van de visitatiecommissie d.d. 28 november 1986 droeg deze commissie op een analyse te maken 'van de offers en baten van de uitvoering van de beleidsvoornemens zoals die gedeeltelijk bijgesteld zijn op 12 november 1986', hetzelfde te doen ten aanzien van de 'alternatieven die prof. Van de Kaa in overweging geeft in punt 134 van zijn advies', en 'lettend op de noodzaak tot herstructurering en de gestelde financiële randvoorwaarden haar inzichten en voorstellen tot herstructurering op een beleidsmatig relevante manier' te formuleren. Al sprak deze taakopdracht niet over het maken van een 'sterkte/zwakteanalyse' deze viel wel op te hangen aan de verwijzing naar par. 134 van het Advies van Van de Kaa, dat expliciet sprak van de wenselijkheid:

'tenminste voor de sociologie/politicologie (cursivering v.d.K. in het origineel van zijn rapport, niet overgenomen in *Extra Uitleg*, HD) ... landelijke visitatiecommissies met voortvarendheid – zeg binnen 3 maanden – een nadere sterkte/zwakteanalyse te laten uitvoeren', [en de ministeriële] 'conceptbeleidsvoornemens in een landelijk kader af te wegen (cursivering v.d.K., a.v.), lettend op de onderlinge samenhang van disciplines, de noodzaak tot herstructurering en de gestelde financiële randvoorwaarden'.¹⁵

Ontwikkelingen na Van de Kaa: landelijk of plaatselijk?

Het effect van de aanbevelingen van Van de Kaa was een verschuiving in aandacht van maatregelen die oorspronkelijk alleen tegen de vestigingen politicologie in Rotterdam en Leiden waren gericht naar de discipline landelijk, en voor zover een visitatiecommissie zowel zou rapporteren over sociologie en bestuurskunde als politicologie mede naar de interactie tussen deze drie disciplines.

De verschuiving in landelijke richting kwam tot uiting in tenminste een drietal ontwikkelingen: (1) de instelling en taakstelling van de visitatiecommissie; (2) een zekere verspreiding van nervositeit en activiteit, die voordien nog vrijwel alleen in het ietwat geïsoleerde Rotterdam en Leiden viel aan te wijzen, ook naar andere studierichtingen; en (3) mede als uiting daarvan de revitalisering van een disciplineplancommissie, die in 1983-1984 een concept-disciplineplan had gemaakt, dat echter na het treffen van principebesluiten in het kader van de TVC-operatie, was blijven liggen.¹⁶ Deze commissie kwam bijeen op vrijdag 28 november 1986, tegen de achtergrond van het rapport van de adviseur Van de Kaa, de reactie van de minister daarop, en de te verwachten instelling van de visitatiecommissie. Zij was sinds de opheffing van de Sectie Politicologie van de Academische Raad komen te ressorteren onder de Kring voor Wetenschap der Politiek en verzocht daarom de Kringvoorzitter, A. Hoogerwerf, de minister te berichten dat de commissie voornemens was uitvoerig over de stand van de politicologie te rapporteren.¹⁷

Maar tegelijkertijd deden zich ook lokaal nieuwe ontwikkelingen voor. Op 30 oktober 1986 – een dag nadat het *Advies* van Van de Kaa was uitgebracht en nog bijna twee weken voordat de minister publiekelijk zijn reactie daarop gaf – ontving het departement overeenkomstig een eerder gemaakte afspraak een delegatie van het College van Bestuur van de Erasmus Universiteit. Blijkens het per telex op 14 november toegezonden verslag van deze bijeenkomst¹⁸ deed het departement lang voor de visitatiecommissie was ingesteld vergaande uitspraken over de toekomst van de Rotterdamse politicologen. Had de instelling uitgesproken, dat deskundigheid op het gebied van de sociologie en de politicologie onmisbaar was voor de toekomstige ontwikkeling van de Rotterdamse Universiteit, het departement meende:

dat de argumenten voor samenvoeging van sociologie en politicologie voor het oprapen liggen. Er moet voor het ontwikkelen van krachtige kernen voldoende draagvlak aanwezig zijn. Dat draagvlak ontbreekt bij de instelling. Het departement toont zich bereid te praten over het verdeelpatroon indien dit verkeerd blijkt te zijn. Men mag overigens niet verwachten, dat in de werk-

zaamheden van de door de instelling bepleite verkenningcommissie een legitimatie zal kunnen worden gevonden voor het behoud van politicologie bij de Rotterdamse Universiteit. Het gaat om een bestuurlijk probleem, dat door bestuurders moet worden opgelost.'

En verder in het verslag:

Het departement acht de argumentatie van de instelling voor maatschappijgeschiedenis wel en die ten aanzien van sociologie en politicologie niet indrukwekkend. De instelling heeft begrip voor het argument van de levensvatbaarheid en onderschrijft de door het departement uitgesproken wens sterke voorzieningen te creëren. In dit verband wordt door het departement, in het voetspoor van wat de rector eerder opmerkte, te weten dat traditioneel binnen de sociale wetenschappen aan de EUR van een overwegende beleidsoriëntatie sprake is, de suggestie gedaan om na te denken over 'beleidswetenschappen' als dwarsdoorsnede.

De vergadering werd door velen in Rotterdam als een definitief doodvonnis voor de politicologie ervaren, met daartegenover als mogelijke winst de 'beleidswetenschappen', inclusief daarvoor te verkrijgen ruime vernieuwingsgelden. De verdeeldheid binnen Rotterdam over mogelijke uitwegen nam onmiskenbaar toe. Zagen bestuurders, bestuurskundigen en een aantal sociologen wel iets in de nog niet nader ingevulde formule van de 'beleidswetenschappen', de politicologen in Rotterdam stelden daarentegen (evenzeer als hun Leidse collegae) onmiskenbaar verwachtingen op de objectivering die de in te stellen visitatiecommissie zou kunnen brengen. Gaf ook het advies van Van de Kaa niet alle reden te menen dat zij een dergelijke landelijke visitatie wel degelijk konden doorstaan?

Het eigen initiatief van twee decanen

Dit vertrouwen werd echter doorkruist door een initiatief van de beide decanen van de faculteiten der sociale wetenschappen van Leiden en Rotterdam. Mochten de politicologen in beider instelling aan afwachten de voorkeur geven, deze zaten met het feit, dat de minister (ook blijkens zijn reactie op het *Advies* van Van de Kaa op 12 november) nog lang niet afgestapt leek van zijn voornemen van een 'drievoudige samenvoeging' van de sociologieopleidingen in Amsterdam. Bovendien kon men in de ministeriële reactie lezen dat de visitatiecommissie tot taak zou hebben de 'beleidsvoornemens' te optimaliseren, dat wil zeggen: zich *en détail* in te laten met de wijze waarop de ministeriële voornemens tot samenvoeging zouden

worden geëffectueerd. De beide decanen achten het wenselijk de visitatiecommissie voor te zijn, en deze met een *fait accompli* te confronteren. Tegen de wil van de politicologen in beide steden, en zonder de desbetreffende vakgroepen nog formeel bij hun onderhandelingen te betrekken, kwamen de faculteitsbesturen op maandag 24 november 1986 in Rotterdam bijeen, en bereikten een 'principeakkoord' (later op insistentie van het Rotterdamse college omgedoopt tot 'intentieverklaring') tot het aangaan van een samenwerkingsverband, waarbij de studierichting sociologie alleen in Rotterdam, en de studierichting politicologie voortaan alleen in Leiden zou worden voortgezet, hetgeen tegelijk het sluiten van de studierichtingen sociologie in Leiden en politicologie in Rotterdam impliceerde. Wel zouden een vakgroep sociologie in Leiden en een vakgroep politicologie in Rotterdam worden gehandhaafd, ten behoeve van andere studierichtingen in de eigen universiteit en participatie in de doctoraalopleiding in het eigen hoofdvak in de andere instelling. Deze plannen verkregen de goedkeuring van de beide colleges, en werden op 27 november in een persbericht bekendgemaakt. Zij werden voorgelegd aan de faculteitsraden van de beide instellingen op 1 december 1986, die ondanks verzoeken tot verwerping of uitstel in beginsel hun besturen dekten. Deze *faits accomplis* werden door de instellingen gesteld, op 24 respectievelijk 27 november, vlak voordat de minister het besluit tot de officiële instelling van de visitatiecommissie uitvaardigde. Voor de uitwerking van het samenwerkingsakkoord werden door Rotterdam en Leiden paritaire commissies ingesteld, bestaande uit twee bestuurders en telkens twee vakgenoten uit beider instelling. Vier politicologen (voor Rotterdam Van Schendelen en Lehning, voor Leiden Daalder en Irwin) kregen als 'protodisciplineplancommissie' opdracht een opzet van het onderwijs- en onderzoeksprogramma te maken voor een te Leiden te vestigen studierichting.

De nieuwe ontwikkelingen leidden tot steeds ernstiger verdeeldheid onder de Rotterdamse politicologen. Terwijl Van Schendelen met een medewerker pleitte voor voortzetting van pogingen de studierichting politicologie in Rotterdam te handhaven – en daartoe ambitieuze plannen ontwierp voor een 'politicologia neerlandica' te baseren op samenwerking tussen Leiden, Rotterdam en VU – legden de overigen zich gezien de *faits accomplis* hun op het niveau van het ministerie, College van Bestuur en faculteit gesteld, neer bij de opheffing van de studierichting politicologie in Rotterdam, en stelden hun vertrouwen eerder in de uitwerking van een nieuwe te Leiden te concentreren opleiding. Op 2 december 1986 deelde Van Schendelen in een brief aan zijn faculteitsbestuur mee dat zekere 'schermutselingen' van de laatste dagen hem die morgen ertoe gebracht hadden:

'in de (op één lid na) voltallige staf ... te vragen, of men nog wel genoemde doelstelling [eerder geformuleerd als: te streven naar behoud van de hoofdvakopleiding politicologie op Erasmus, HD] als primair nastrevenswaardig acht. Het resultaat van deze opiniepeiling is dat de ruime meerderheid deze opvatting niet langer heeft.

Uiteraard respecteer ik deze verandering van voorkeur, hoezeer ik persoonlijk haar ook betreuren, zoals bekend, prematuur acht.

De consequentie is dat ik u bij deze bericht dat wij, zowel individueel als collectief, niet langer primair het behoud van de opleiding politicologie zullen nastreven.'

De in Rotterdam aan de dag getreden verdeeldheid zou begin januari 1987 opnieuw blijken in het beraad van de protodisciplineplancommissie. De leden Daalder, Irwin en Lehning bereikten overeenstemming over een onder grote tijdsdruk geschreven rapport, waarin een nieuwe opzet van een onderwijs- en onderzoeksprogramma van een te Leiden te vestigen opleiding werd beschreven.¹⁹ Van Schendelen distantieerde zich van de inhoud daarvan, diende een minderheidsrapport in, en zocht zowel binnen de beleidsorganen van zijn universiteit als via juridische stappen te verhinderen, dat het rapport van de protodisciplineplancommissie namens de instellingen aan de visitatiecommissie zou worden voorgelegd.

Instelling en werkwijze van de visitatiecommissie

Bij ministerieel besluit d.d. 28 november 1986 werden als leden van de visitatiecommissie aangewezen: mr. P.J.S.M. van Straaten (oud-bestuurder van de Katholieke Hogeschool Tilburg), prof. dr. G.A. Kooij (emeritus-hoogleraar in de sociologie uit Wageningen), prof. dr. P.J.J.M. van Loon (hoogleraar in de bedrijfseconomie in Maastricht), en prof. dr. F.N. Stokman (hoogleraar in de methoden en technieken van sociaal-wetenschappelijk onderzoek in Groningen). Neemt men aan, dat een emeritus-hoogleraar geen speciale banden onderhoudt met de 'eigen' instelling, dan gold hoogstens voor Stokman dat deze verbonden was aan een opleiding, die mede het object van de visitatie zou vormen, zij het dat deze niet direct door de minister in zijn SKG-Nota ter sprake was gebracht. Wel had Stokman een bijzondere positie als een van de initiatiefnemers van een van twee reeds tot stand gekomen Postdoctorale Opleidingen in de Sociologie, het Interuniversitair Centrum voor Theorievorming en Methodenontwikkeling in de Sociologie (ICS), met ministeriële steun tot stand gekomen als een samenwerkingsverband tussen sociologen van de Rijksuniversiteit te Utrecht en de Rijksuniversiteit te Groningen. Stokman, voor zijn hoogle-

raarschap vele jaren werkzaam in de Subfaculteit der Algemene en Politieke Wetenschappen in Amsterdam, kon tevens gelden als deskundige op het terrein van de politicologie. Geen van de betrokkenen leek daarentegen bijzonder deskundig op het terrein van de bestuurskunde.

Rondom de visitatiecommissie bleef het aanvankelijk, zeker voor buitenstaanders en mogelijke objecten voor visitatie, zeer stil. Pas na Kerstmis werd bekend dat de commissie op één en dezelfde dag (12 januari 1987 halverwege de haar toegemeten termijn) delegaties van alle betrokken universitaire instellingen zou ontvangen. Daarbij werd een vragenlijst overgelegd, die de instellingen op korte termijn geacht werden te beantwoorden, en werd eventueel spontaan verzameld materiaal in ontvangst genomen. Tevens verzocht de commissie om opgave van de betrokken formaties bij alle instellingen.

Kort daarna, op 16 januari, deelde dr. G.P. Noordzij, voorzitter van de disciplineplancommissie, aan de leden daarvan mee dat hij contact met Stokman had gehad. Deze had gezegd, dat hij de hele output van de te onderzoeken vakgroepen over 1983, 1984 en 1985 in de computer had, een volledig inzicht had in ZWO-subsidies, een citatenanalyse in uitvoering had waarbij niet alleen naar Engelstalige maar ook anderstalige publikaties zou worden gekeken, en formatiegegevens of al had, of nader rechtstreeks van de colleges zou krijgen. Hij ried daarom de disciplineplancommissie aan zich niet met meting en vergelijking van onderzoeksoutput bezig te houden, doch zich te beperken tot het opstellen van de toegezegde onderwijsmatrix. Aldus geschiedde.²⁰ Sommige politicologen zochten rechtstreeks contact met de commissie (die ook Hoogerwerf als voorzitter van de Kring, en op eigen verzoek Van Schendelen hoorde), of met individuele leden van de commissie. Maar voor het overige was weinig bekend over de wijze waarop de visitatiecommissie werkte. Mede op verzoek van de disciplineplancommissie zond Stokman begin februari een aantal voor 1985 gecodeerde gegevens over alle onderzochte vakgroepen rond. Maar van een eigenlijke visitatie, in de vorm van een hearing, of een al of niet kortstondig *descente sur lieu* kwam niets. Het rapport van de visitatiecommissie spreekt over 'een laatste consultatief gesprek' met drie instellingen: RUL, RUR en UvA. Deze gesprekken, die op 26 februari plaatsvonden, hadden geen ander karakter dan het inlichten van de colleges over de bevindingen van de commissie. De commissie bracht d.d. 27 februari 1987 officieel haar rapport aan de minister uit. De minister had op voorhand de colleges uitgenodigd voor een beslissend gesprek, vrijwel direct na het bekend worden van de inhoud van het rapport. Beslissingen werden genomen, voordat de naastbetrokken opleidingen in de gelegenheid gesteld waren realiter op de inhoud van het rapport van de visitatiecommissie te reageren.

De 'beleidsrelevante' aanbevelingen

Anders dan de bijdrage van Van Loon c.s. in dit nummer van *Acta Politica*, bevatte het rapport van de visitatiecommissie tal van evaluatieve opmerkingen over individuele vakgroepen en studierichtingen, waaraan zij soms vergaande consequenties verbond. In dit artikel blijft verder over het algemeen de sociologie terzijde. Gezien het belang zijn de kenschetsingen die de commissie van de studierichtingen politicologie en bestuurskunde aan de verschillende universiteiten in haar rapport (p. 37-38) gaf, in bijlage 1 *verbatim* weergegeven. Het rapport van de commissie bevatte daarnaast een samenvatting van haar 'specifieke aanbevelingen' die, althans voor de politicologie, in bijlage 2 eveneens *in extenso* is opgenomen. Duidelijk is dat de commissie niet alleen geteld, maar ook geoordeeld (en vaak veroordeeld) heeft.

De commissie deed haar aanbevelingen wat Leiden en Rotterdam betreft aan de minister, en voor het overige aan de colleges van bestuur. Beziet men het onmiddellijk effect van de aanbevelingen, dan moet men allereerst constateren, dat de positie van de Rotterdamse politicologen, in vergelijking met de SKG-Nota, verder verzwakte. Op p. 58-59 van haar rapport schreef de commissie:

Gelet op de omvang van de studenteninstroom voor politicologie binnen de regio van de RUR en de RUL en gelet op de sterkte/zwakte-analyse van het onderzoek van beide groepen, steunt de commissie het voorstel van de minister de eigen instroom voor de politicologie aan de RUR te beëindigen. De commissie heeft de bijdrage van de vakgroep politicologie aan het politologisch onderzoek minder nauwkeurig kunnen meten dan voor andere vakgroepen, omdat zij pas in 1985 als zelfstandige vakgroep is ontstaan.

Hoewel de vakgroep politicologie aan de RUR goed onderzoek verricht en zeker in de sfeer van redactionele werkzaamheden van tijdschriften verdienstelijk werk verricht, beweegt zij zich op een veel lager kwaliteitsniveau dan de vakgroep Politieke Wetenschappen aan de RUL. De commissie adviseert de minister in dit geval niet het model van samenvoeging te volgen, maar direct het voorstel van de twee instellingen te volgen neergelegd in het 'Rapport van de Protodisciplineplancommissie'. Het rapport bevat een goed onderbouwd voorstel voor een politicologieopleiding aan de RUL met beëindiging van de instroom aan de RUR, onder handhaving van een basisvoorziening en een doctoraalspecialisatie Politiek en Bedrijfsleven. Verdergaande reorganisatie van de vakgroep Politicologie aan de RUL is zeker niet gewenst, gezien haar hoge kwaliteitsscore.

Een tweede opleiding die mede door het rapport in grote moeilijkheden kwam was de politicologieopleiding in Nijmegen. De commissie verwees naar het plan van de KUN om:

'Naast politicologie in de Subfaculteit der Maatschappijwetenschappen en (inter)faculteit Bedrijfs- en Bestuurskunde, met inbegrip van het Economisch Instituut, te starten, waarin tevens de Bestuursinformatica en de Economische Geografie zijn opgenomen.'

De voorziening beleids- en bestuurswetenschappen binnen de politicologie achtte de visitatiecommissie:

'een goede voorziening met een goede onderzoeksoutput, zij het dat recentelijk een aantal belangrijke personen uit het kader naar elders is vertrokken. De voorziening Nationale Politieke Systemen is een redelijk sterke onderzoeksgroep, terwijl de voorziening Internationale Betrekkingen vrijwel geen onderzoeksoutput heeft. Door Beleids- en Bestuurswetenschappen uit politicologie weg te halen, neemt het College van Bestuur het risico van de voortzetting van een politicologieopleiding met zeer veel interne problemen en een matige kwaliteit. De commissie is derhalve van mening dat in die omstandigheden de KUN de studierichting politicologie dient te sluiten met handhaving van een basisvoorziening politicologie.'

In beraad met de minister zegde het Nijmeegse College kennelijk drastische maatregelen toe. Alle hoogleraren met een leeropdracht politicologie en het DB van de sectie politicologie werd in een daartoe speciaal belegd onderhoud meegedeeld, dat de bestaande politicologieopleiding zou worden beëindigd, met als gevolg opheffing van alle bestaande functies in de vakgroep politicologie (niet dus: de vakgroep bestuur en beleid). Onder leiding van wat spoedig een 'interim-manager' zou heten zou een geheel nieuwe faculteit van beleids-, bestuurs- en ruimtelijke wetenschappen worden gevormd, waarbinnen, naar het later heette, plaats was voor een markt- en praktijkgerichte politiecolegieopleiding die de novo zou worden opgebouwd. Na een langdurig intermezzo werd de oud-voorzitter van de Academische Raad, G. Brenninkmeijer, aangewezen om met een 'klankbordcommissie' van vertegenwoordigers uit verschillende subfaculteiten zonder een enkele politicoloog dit karwei te klaren.

De Universiteit van Amsterdam kwam evenzeer in aanmerking voor resolute ingrepen, zou het College van Bestuur de aanbevelingen van de visitatiecommissie volgen. De vakgroep bestuurskunde aan deze universiteit zou moeten worden opgeheven, de zojuist benoemde hoogleraar bestuurskunde, R. Hoppe, zou naar de VU moeten terugkeren om daar een voor beide universiteiten geïntegreerde voorziening in de bestuurskunde op te bouwen (het College van Bestuur van Amsterdam liet spoedig blijken niet van deze aanbeveling gecharmeerd te zijn). Versterking van het onderzoek zou moeten worden bereikt door reorganisatie, waarbij in elk geval de vakgroep doctrinegeschiedenis diende te worden betrokken. Mogelijkheden zich te bekwamen in 'meer modelmatig en kwantitatief onderzoek' diende te worden vergroot. En voorts:

'Gezien de slechte kwaliteit van de vakgroepen Economie en Politieke Theorie dienen deze te worden opgeheven.'

In een ander type letter was, kennelijk op een laat moment, aan deze passage toegevoegd: 'wat de laatste vakgroep betreft na het emeritaat van de huidige hoogleraar'. Insiders wisten dat het hier om H. Daudt ging, die van zijn ooit florissante staf als gevolg van bewust beleid nog slechts een wetenschappelijk medewerker had overgehouden, en altijd te boek gestaan had als 'vakgroep i.o.' omdat hij zich met rechterlijke uitspraken gesteund gekeerd had tegen ooit door het subfaculteitsbestuur en het Amsterdamse College terzake van de inrichting van de studie en de bemensing van de Amsterdamse subfaculteit getroffen maatregelen. Ook in het in dit nummer van *Acta* afgedrukte stuk van Van Loon c.s. figureert Daudt als 'vakgroep', zij het nu onder een andere naam:

'Zo kan (...) zwakte voortvloeien uit een zwakke personele bezetting, maar ook, om slechts een andere mogelijke factor te noemen, door systematische institutionele belemmeringen vanuit hogere bestuurslagen. Een voorbeeld van dit laatste is de vakgroep Theoretische Politicologie van de UvA, die systematisch is afgebouwd door het bestuur van de subfaculteit.'

De quasi-objectivering, die in dergelijk versluierend spraakgebruik wordt nagestreefd, weerhield de visitatiecommissie er niet van in andere gevallen duidelijker *ad homines* te spreken. Na uitgesproken positieve woorden voor de voorzieningen politicologie in Twente, Leiden en de VU, stelde de commissie dat de kwaliteit van de andere vakgroepen binnen de politicologie 'duidelijk geringer' was:

'Dit geldt met name voor de vakgroepen Politicologie van de UvA (met uitzondering van de Vakgroep Methoden en Technieken van Politicologisch Onderzoek) en de afdeling Internationale Betrekkingen van de KUN. De commissie schat de mogelijkheden voor versterking van het onderzoek binnen de politicologie bij de UvA echter gunstig in, dank zij de recente benoeming van een aantal goede hoogleraren. Door reorganisatie van het middenkader is verbetering van het Amsterdams politicologisch onderzoek zeker mogelijk.²¹

De commissie bepleitte in Amsterdam door opheffingen en reorganisatie vrijkomende gelden tenminste gedeeltelijk weer aan de faculteit ter beschikking te stellen 'voor het versterken van het goede onderzoek zodat de nu zeer zwakke onderzoeksproductiviteit belangrijk kan worden verhoogd'. Dit is kennelijk een vorm van 'kredietfinanciering', zoals wij al lang kredietbenoemingen kenden. Zowel een zwakke onderzoeksproductiviteit kan een argument vormen voor toekenning van extra middelen (zoals in andere gevallen, bij voorbeeld 'bestuurskunde' Twente – ken-

nelijk een *pars pro toto* voor vier vakgroepen – en politicologie Leiden, een pleidooi voor extra onderzoeksmiddelen wordt gebaseerd op juist een sterke onderzoeksproductiviteit). Een dergelijke tournure doet zich voor bij bestuurskunde in Leiden, die in het rapport van de visitatiecommissie zo ongeveer onder curatele werd gesteld, maar wel te horen kreeg dat zij daarom juist verruiming van het relatief krappe onderzoeksbudget ter stimulering van de verhoging van de tot nu toe zeer lage onderzoeksproductiviteit zou behoeven.

De VU en Leiden kregen althans in het kader van de gedane aanbevelingen, evenmin als Twente, verder weinig te horen. Alleen meende de commissie te constateren, dat de VU en Leiden een zeer inefficiënt allocatiebeleid voerden, door veel te veel middelen te steken in het onderwijs.²²

Zonder enige nadere motivering en eigen onderzoek concludeerde de commissie ten slotte dat het gewenst was 'dat bestuurskundige activiteiten binnen de juridische faculteiten worden overgeheveld naar de sociale faculteiten'. Met even weinig eigen onderzoek deed zij de uitspraak, dat vrouwenstudies gestimuleerd dienden te worden.

Overziet men dit tableau, dan kan men constateren dat op grond van de interventie van de visitatiecommissie, in ieder geval Rotterdam en Nijmegen het zwaar te verduren kregen; dat 'bestuurskunde' vooral in Leiden²³ een schot voor de boeg kreeg, dat de UvA bestuurskunde maar beter kon laten verdwijnen en tenminste behoorlijk zou moeten reorganiseren, en dat de VU en Leiden allereerst maar hun overbedeling aan onderwijsmiddelen moesten wegwerken. In hoeverre nu waren deze aanbevelingen werkelijk gedragen door een reële kennis van zaken, die men van een visitatiecommissie van deskundigen, die werkelijk visiteren, zou mogen verwachten? Het is zaak om de door de commissie gevolgde werkwijze en methodiek – en de daaraan door leden van de commissie in het voorgaande 'wetenschappelijke artikel' gegeven rechtvaardiging – aan een nadere analyse te onderwerpen.²⁴

Onderzoek: totaalscores en publikatiescores

Bij de lezers van het rapport van de visitatiecommissie – en zeker bij de beleidsmakers – ging het meeste effect uit van de totaalscores. Deze verdienen nader onderzoek²⁵, zowel om te zien hoe deze tot stand kwamen als om het belang van de deelscores werkelijk te schatten. Daarbij blijft de analyse tot de scores van vakgroepen politicologie, bestuurskunde en daaraan direct verwante vakgroepen methoden en technieken beperkt. Bijvakgroepen zoals economie of recht, scores voor studierichtingen, en alle sociologiescores blijven buiten beschouwing.²⁶

Tabel 1: Absolute kwartielcores, percentages van het maximum en rangorde voor de vakgroepen politicologie en bestuurskunde

Vakgroep	Somscores op publikatie-criteria*			Somscore publikatie-criteria plus promoties			Totaalscore		
	score	%	rang	score	%	rang	score	%	rang
	abs.	max.		abs.	max.		abs.	max.	
UT (Pol)	8	89%	1	11	92%	1	21	88%	1
RUL (Pol)	8	89%	1	11	92%	1	18	75%	2
RUR (Pol)	8	89%	1	8	67%	3	9	38%	13
RUR (Best&Pol)	7	78%	4	7	58%	6	12	50%	8
UvA (M&TPol)	7	78%	4	8	67%	3	16	67%	5
UvA (Massacom)	7	78%	4	8	67%	3	15	63%	6
UvA (Pol. gedr.)	7	78%	4	7	58%	6	11	46%	11
VUA (M&T)	6	67%	8	7	58%	6	15	63%	6
rur (bestuurs)	5	56%	9	5	42%	13	11	46%	11
VUA (Pol)	5	56%	9	6	50%	10	17	71%	3
UvA (IB)	5	56%	9	6	50%	10	12	50%	8
KUN (Bestuurs)	4	44%	12	7	58%	6	17	71%	3
RUL (Bestuurs)	4	44%	12	6	50%	10	7	29%	14
UvA (Bestuurs)	3	33%	14	3	25%	16	6	25%	15
UvA (Dok. gesch)	3	33%	14	4	33%	14	6	25%	15
KUN (Vredesvr)	3	33%	14	3	25%	16	6	25%	15
KUN (Nat. Pol)	2	22%	17	4	33%	14	12	50%	8
KUN (IB)	1	11%	18	1	8%	18	4	17%	18

* Publikatiecriteria: internationale publikaties, overige publikaties, citaties

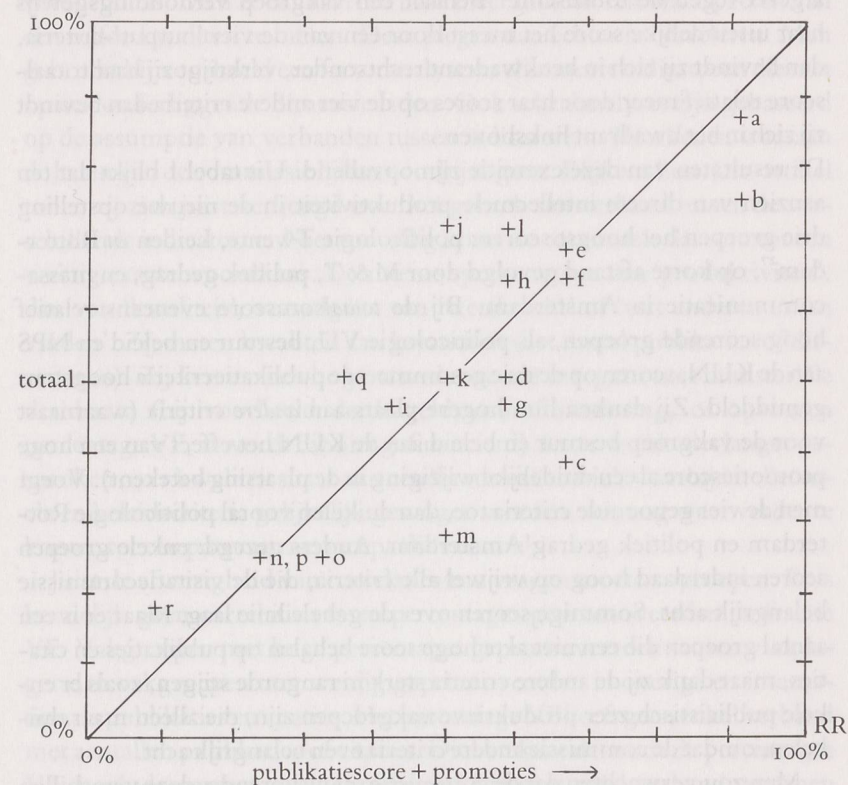
Noot: De correlatie (Spearman's rho) tussen de rangorde van de somscores op publikatiecriteria met die van de somscores op de vier niet in de tabel opgenomen criteria (de twee werfkrachtcriteria, % gepromoveerden en fractie VF) is .35, die met de totaalscores .68.

De rangorde correlatie van de somscores op publikatiecriteria plus promoties met de vier overige criteria is .41, die met die van de totaalscores .76.

De correlatie van de rangorde op de vier overige criteria met die van de totaalscores is .87.

Onze analyse verloopt als volgt. Uitgangspunt vormen de drie criteria die op directe output wijzen: internationale publikaties, citaties en overige publikaties. Daaraan wordt vervolgens een vierde criterium toegevoegd dat althans indirect met produktiviteit te maken heeft: de score voor per kroondocent begeleide promoties. Ten slotte komt het effect aan de orde dat toevoeging van de vier overige criteria (de twee 'werfkracht'criteria,

Figuur 1: Percentage van maximaal haalbare score op publikaties en promoties (x-as) versus percentage van maximaal haalbare score op alle acht criteria (y-as)



Toelichting: Op de x-as is het percentage van de maximaal te behalen score op publikaties (internationale publikaties, overige publikaties en citaties) plus promoties weergegeven, en op de y-as het percentage van de in het totaal maximaal haalbare score op alle acht criteria.

Betekenis der gebruikte letters:

a = UT (Pol)	g = UvA (Pol. gedr)	m = RUL (Bestuurs)
b = RUL (Pol)	h = VUA (M&T)	n = UvA (Bestuurs)
c = RUR (Pol)	i = RUR (Bestuurs)	o = UvA (Dok. gesch)
d = RUR (Best & Pol)	j = VUA (Pol)	p = KUN (Vredesvr)
e = UvA (M&TPol)	k = UvA (IB)	q = KUN (Nat. Pol)
f = UvA (Massacom)	l = KUN (Bestuurs)	r = KUN (IB)

het percentage gepromoveerden, en de fractie VF) op de uiteindelijk bereikte totaalscore heeft. Het resultaat van deze bewerking wordt op tweërlei wijze weergegeven: 1. tabel 1 geeft in de eerste kolom de somscore voor de drie publikatiecriteria; deze score wordt in de tweede kolom ver-

meerderd met die voor het aantal promoties; de derde kolom, ten slotte, bevat de eindscores. 2. In figuur 1 is de somscore op de eerste vier criteria afgezet tegen de totaalscore. Behaalt een vakgroep verhoudingsgewijs haar uiteindelijke score het meest door een van de vier 'output'-criteria, dan bevindt zij zich in het kwadrant rechtsonder, verkrijgt zij haar totaalscore relatief meer door haar scores op de vier andere criteria dan bevindt zij zich in het kwadrant linksboven.

De resultaten van deze exercitie zijn opvallend. Uit tabel 1 blijkt dat ten aanzien van directe intellectuele produktiviteit in de nieuwe opstelling drie groepen het hoogst scoren: politicologie Twente, Leiden en Rotterdam²⁷, op korte afstand gevolgd door M & T, politiek gedrag, en massacommunicatie in Amsterdam. Bij de *totaalsom*score eveneens relatief hoog scorende groepen, als politicologie VU, bestuur en beleid en NPS aan de KUN, scoren op de drie gesommeerde publicatiecriteria hoogstens gemiddeld. Zij danken hun hogere plaats aan *andere* criteria (waarnaast voor de vakgroep bestuur en beleid aan de KUN het effect van een hoge promotiescore al een duidelijke wijziging in de plaatsing betekent). Voegt men de vier genoemde criteria toe, dan duikelen vooral politicologie Rotterdam en politiek gedrag Amsterdam. Anders gezegd: enkele groepen scoren inderdaad hoog op vrijwel alle criteria, die de visitatiecommissie belangrijk acht. Sommige scoren over de gehele linie laag. Maar er is een aantal groepen die een niet al te hoge score behalen op publikaties en citaties, maar dank zij de andere criteria sterk in rangorde stijgen, zoals er enkele publicistisch zeer produktieve vakgroepen zijn, die alleen maar duikelen, omdat de commissie andere criteria even belangrijk acht.

Men zou verwachten dat de commissie, al visiterende, deze verschillen zou hebben opgemerkt, en mogelijke verklaringen daarvoor zou hebben trachten na te gaan. Jonge vakgroepen (Best & Pol, c.q. politicologie Rotterdam), of vakgroepen met nog maar kortgeleden benoemde hoogleraren, of een vakgroep zonder hoogleraar (politiek gedrag Amsterdam voor vrijwel de gehele onderzochte periode) kunnen nauwelijks een hoge promotiescore behalen. Snel expanderende vakgroepen (bij voorbeeld politicologie en bestuurskunde in Leiden, bestuurskunde in Rotterdam) zullen niet snel een 'vaste' staf van gepromoveerden hebben zoals vakgroepen in een 'rustiger' situatie. En zou het niet juist verstandig zijn voor dergelijke vakgroepen niet tegelijk derde-geldstroomonderzoek te entameren? De commissie had vragen kunnen stellen, waarom er zo duidelijke verschillen zijn in fractie VF – verschillen die alles met beleid van universiteiten en faculteiten te maken hebben. De commissie scoort, zij analyseert niet.

Men kan het zelfde punt ook technischer stellen. De commissie hanteert geheel ongelijksoortige criteria, en sommeert die zonder enig onderscheid

of differentiatie in gewicht. Meettheorie veronderstelt dat men weet wat men meet. Een algemeen uitgangspunt is dat één indicator daartoe niet voldoende is. Men zoekt daarom naar meer indicatoren om aspecten van een zelfde kwaliteit te meten. Deze plegen dan echter te correleren. Men gebruikt bij voorbeeld een factoranalyse en elimineert indicatoren die niet op een onderliggende dimensie laden. Ook schaalanalyses zijn gebaseerd op de assumptie van verbanden tussen indicatoren. Waarheden waaraan de leden van de commissie lijken voorbij te gaan. Blijkens hun *Acta*-artikel tonen zij zich juist verheugd over het gebrek aan verband tussen de verschillende indicatoren. Niet toevallig komt de commissie daarom tot een weinig exacte woordkeus. De auteurs spreken soms van 'produktiviteit', dan van 'kwaliteit', vervolgens van 'werkkracht' of 'wat anderen ervan vinden'. Zij meten kwaliteit aan kwantiteit (het aantal publikaties of dissertaties). Zij kennen een hoge waarde toe aan meegaan met ministeriële desiderata (bij voorbeeld derde-geldstroomfinanciering, of opvoeren percentage VF, al wordt die niet gefinancierd). Later wordt niet langer gesproken over kwaliteit maar van een 'brede oriëntatie', waarbij intellectuele en beleidscriteria gelijkelijk gewogen worden, om nog weer verder te komen tot een potpourri-concept als 'volume'.

Juist de afwezigheid van correlaties zou vragen moeten oproepen. Er is kennelijk geen correlatie tussen percentages gepromoveerden en fractie VF. Vakgroepen met hoge percentages gepromoveerden scoren vaak lager dan vakgroepen met weinig gepromoveerden in overige en internationale publikaties en citaties. Het percentage VF heeft geen enkel verband met aantallen publikaties of citaties. Dit betekent dat noch de percentages VF, noch de percentages gepromoveerden enig reëel verband vertonen met indicatoren voor produktiviteit, en dus iets anders meten, bij voorbeeld universitair beleid. Even opvallend is dat vakgroepen met de hoogste percentages derde geldstroom laag scoren in internationale publikaties en citaties. 'Sterkte/zwakteanalyse' is de gemeenschappelijke vlag die een ongelijksoortige lading dekt.

De waarde van de afzonderlijke criteria

Bezien wij de afzonderlijke criteria nader:

1. Internationale publikaties en citaties. Men kan, met de leden van de visitatiecommissie, een aanzienlijk belang aan deze criteria hechten. Maar het zijn wel criteria die voor verschillende onderdelen van de politicologie en bestuurskunde een geheel verschillende relevantie hebben. Sommige delen van het vak 'travel better' dan andere. Politieke filosofie bij voor-

beeld, of algemeen toepasbare methoden en technieken kennen nauwelijks nationale grenzen. Andere deelgebieden zijn daarentegen veel meer aan de Nederlandse omgeving gebonden. Dit geldt voor veel beschrijvend werk in de bestuurskunde of de Nederlandse politiek (al slagen politicologen van sommige vakgroepen er aardig in deze laatste tevens in internationale publikaties onder te brengen). Maar ook dan blijft het de vraag, of men aan publikaties in internationale circuits wel dat gewicht moet geven dat de commissie doet. Natuurlijk, wij willen allen graag aan het internationale front van grensverleggend onderzoek staan. Maar de sociale wetenschappen hebben daarnaast bij uitstek een functie in de Nederlandse samenleving. Stelt men de vraag wie schrijven over voor die samenleving meest essentiële zaken, dan zijn het niet noodzakelijk degenen die internationaal het best voor de dag komen. Een deskundigencommissie zou wat minder gemakkelijk over dit probleem hebben mogen heen stappen, wil zij niet in feite onrechtvaardig zijn tegenover bepaalde vooraanstaande publicisten en vakgroepen in bepaalde deelgebieden.

Voor het overige moet men ten aanzien van de behandeling van internationale publikaties en citaties op zijn minst bezwaar maken tegen bepaalde arbitraire beslissingen van de commissie. Zo gaat het niet aan vijf methodologische tijdschriften toe te voegen aan de top-tijdschriften, en niet een evenredig aantal op andere gebieden. Waarom bij voorbeeld niet gespecialiseerde tijdschriften op het terrein van de politieke theorieën, area studies, of parlementair gedrag, om maar lukraak een aantal mogelijkheden te noemen die voor sommigen veeleer relevant zijn? Zeggen publikaties in de *New Left Review*, of de *Political Quarterly* werkelijk meer over kwaliteit dan bij voorbeeld publikaties in *Political Studies*, *West European Politics* of *Comparative Politics*, om maar een greep te doen? En indien de commissie een hoge waarde aan internationale publikaties hecht, houdt zij dan rekening met de vraag of in een bepaalde vakgroep al dan niet buitenlanders werkzaam zijn (men denke aan Therborn of Lock in Nijmegen, of Junne en Kriesi in Amsterdam)? Betekent dit impliciet dat vakgroepen in de toekomst toch vooral de voorkeur moeten geven aan buitenlanders boven Nederlanders indien het om nieuwe benoemingen gaat?

2. Overige publikaties. De scoring van 'overige' publikaties heeft al vaak kritiek ondervonden, zonder dat de commissie deze kennelijk stevig weegt. Deze categorie is enerzijds blijkbaar een restpost van wat niet onder internationale publikaties werd opgenomen. Het omvat anderzijds alle Nederlandstalige publikaties. Indien wij de bijdrage in dit nummer van *Acta* goed lezen – de commissie spreekt van een 'ongewogen' som van boeken, redacteurschappen, bijdragen aan readers, artikelen en eindrapporten – dan telt de commissie een belangrijk boek even zwaar als een tijd-

schriftartikel of een bijdrage tot een boek. Waarom zij bij internationale publikaties wel weegt – zij het met ons inziens te lichte weeggetallen voor boeken en redacteurschappen van wetenschappelijke bundels –, maar dat hier doet niet, blijft onduidelijk.²⁸ Evenmin valt te begrijpen waarom de betreffende paragraaf ineens overgaat op de term van 'een grijs circuit' dat toch moeilijk op alle Nederlandse publikaties kan slaan.

Voor zowel overige als internationale publikaties geldt nog een bijzonder probleem. De commissie vaart mede op commerciële criteria indien zij een bijzondere betekenis toekent aan de vraag of een boek door een erkende uitgever is gepubliceerd. Dat kan tot paradoxale gevolgen leiden. Wat doet de commissie bij voorbeeld met dissertaties die gepubliceerd worden in eigen beheer – of daarmee zo ongeveer gelijk te stellen 'uitgevers' combinaties als de CT-Press, die de bekende dissertatie van Van der Eijk en Niemöller en nadien de dissertatie van Stokmans medewerker Van Schuur publiceerde? Het gaat in dit geval om Engelstalige publikaties, die kennelijk het kritisch oog van promotiecommissies hebben kunnen passeren. Maar erkende internationale uitgevers kwamen er niet aan te pas, zodat men moet vrezen dat deze boeken (of die van dissertaties als die van Van Deth en andere Twentenaren) bij een consequente codering alleen een score 1 onder overige publikaties hebben moeten ontvangen!

3. Aantallen promoties per hoogleraar. Wij tekenden al eerder aan dat dit criterium niet gelijkelijk werkt voor 'jonge' of expanderende vakgroepen, en gevestigde vakgroepen. Van belang zijn bij voorbeeld de absolute omvang van een vakgroep, de ratio van het aantal interne promovendi tot het aantal hoogleraren in een vakgroep en de ambtsduur van de functionerende hoogleraren: nieuw-opgetreden hoogleraren zullen normaliter een aantal jaren moeten wachten voor hun eerste promovendi met een proefschrift gereed zijn. Aan dergelijke, mede organisatorische, variabelen besteedt de commissie geen aandacht. Zij doet dit evenmin aan mogelijk voor een kwaliteitsoordeel wel relevante factoren: de vraag bij voorbeeld bij welke hoogleraren veel *externe* promoties plaatsvinden, of de mate waarin een bepaalde hoogleraar niet aan de eigen maar aan een andere universiteit als promotor, copromotor of coreferent optreedt. De visitatiecommissie bestaat uit deskundigen. Van hen mag men zo veel kennis van het terrein verwachten dat een onzinscore als 0 voor Theoretische Politologie Amsterdam (lees: H. Daudt) achterwege blijft – alsof niet Daudt bij uitstek als promotor of copromotor is opgetreden van een groot aantal promovendi in de politicologie in de laatste jaren!²⁹

4. *Het percentage van de vaste staf gepromoveerden.* Het aantal gepromoveerden in een bepaalde vakgroep wordt evenzeer beïnvloed door bijzondere omstandigheden, zoals de bestaansduur van een vakgroep, de mate

waarin al of niet recent personeelswijzigingen hebben plaatsgevonden (bij voorbeeld door benoeming van hooggekwalificeerden elders – een factor die de commissie incidenteel noemt als een mogelijke verzwakking (!) in het geval van de vakgroep bestuur en beleid in Nijmegen) –, recente expansie (een punt waarop wij al wezen in het geval van de vakgroepen politicologie en bestuurskunde in Leiden en bestuurskunde in Rotterdam) wat gezien het geringe aantal beschikbare gepromoveerden op de academische markt bijna onvermijdelijk leidt tot een daling van de fractie gepromoveerden. De commissie vond geen correlatie tussen het aantal gepromoveerden met overige publikaties en slechts weinig verband met internationale publikaties en citaties. Echt onderzoek zou pogen een oplossing voor dit verschijnsel te vinden, bij voorbeeld in de omstandigheid dat sommige doctorandi tot de meest produktieve publicisten in den lande behoren (moet een vakgroep met een drs. Bart Tromp of een drs. M. Korzec, of een drs. K. Koch daarvoor laag scoren?), zoals omgekeerd de commissie zich had kunnen afvragen waarom andere vakgroepen, met een hoge fractie aan gepromoveerden (NPS en IB in Nijmegen halen een score van 100%, zie tabel 2.3), in het laagste kwartiel scoren voor overige publikaties en internationale citaties³⁰; of, ander voorbeeld: politicologie VU met een percentage van 61% gepromoveerden in de vaste staf vooral voor overige publikaties substantieel lager scoort dan politicologie RUL die volgens de commissie slechts 33%, of politicologie RUR die slechts 22% aan vaste stafleden-gepromoveerden kent.

5. De fractie VF. De commissie beschouwt deze maat evenzeer als een belangrijke (zij het voorbijgaande) graadmeter, zonder zich af te vragen of vakgroepen daarin gelijke mogelijkheden hebben. Al bij de oorspronkelijke aanvragen hebben beleidsoverwegingen bij sommige universiteiten ertoe geleid de fractie VF bewust te limiteren, in het algemeen of om ruimte te bewaren voor onderzoeksterreinen die men een bijzondere protectie wilde geven. Een aantal universiteiten heeft haar VF-deel spoedig meer dan gevuld, en maakt pas op de plaats, omdat extra VF-aanvragen toch niet tot extra VF-gelden leiden. De fractie VF vermindert daarenboven telkens wanneer een groep expandeert maar er, zolang het aandeel van de eigen universiteit 'vol' is, geen mogelijkheid is voor parallel-expanderende VF-aanvragen. Als men al VF als maat zou willen hanteren, dan zou dit hoogstens de fractie positieve beoordelingen kunnen zijn van effectief ingediende aanvragen, niet de vraag of VF wel ingediend was – wat alles met beleid van faculteiten en colleges, en zelfs het allocatiebeleid van de minister, te maken heeft, maar weinig zegt over de kwaliteit van vakgroepen.

6. De werfkrachtcriteria. Vergelijkbare opmerkingen kan men maken

over het door de commissie zwaar aangezette criterium 'werfkracht', gemeten aan de verkrijging van middelen uit de tweede en derde geldstroom. Ook hier zou alleen de mate moeten gelden, waarin effectief ingediende aanvragen al of niet positief zijn beoordeeld. Gaat men verder, en scoort men het aantal verkregen mensjaren als percentage van het onderzoekspotentieel in de eerste geldstroom, dan zet men zich op de stoel van beleidsmakers. Stel dat een vakgroep zich in een proces van snelle veranderingen bevindt (bij voorbeeld door splitsing of samenvoeging, expansie, een toenemende druk tot het geven van onderwijs als gevolg van de groei van het aantal studenten, of de invoering van een nieuw curriculum, of zelfs van nieuwe studierichtingen), mag men dan van een dergelijke vakgroep eisen dat zij tegelijk expandeert naar bij voorbeeld derde-geldstroomonderzoek, met alle gevaar dat in een specifieke periode zowel de organisatie van het onderwijs als het onderzoek onbeheersbaar worden? Het zou kunnen zijn dat in een bepaalde periode beperking meesterschap inhoudt.

De door de commissie gehanteerde criteria werken niet gelijkelijk voor verschillende vakgroepen: men kan moeilijk verwachten dat bij voorbeeld experts op het terrein van de politieke filosofie bij uitstek derde-geldstroomonderzoekers worden, een terrein waarop bestuurskundigen en sommige methodologische groepen zich veel gemakkelijker bewegen. Men kan zich met graagte werpen op beleidsstudies, doch het ook voor politicologen van belang achten juist afstand tot politici en andere beleidsmakers te bewaren. Aanvragen voor gelden uit de tweede geldstroom ontmoeten dergelijke verschillen of bezwaren niet. Maar men moet wel een vreemdeling in het land van NESPOB of ZWO zijn, om te geloven dat dit in de laatste jaren een effectief criterium kon zijn. *Het* probleem was immers in de afgelopen jaren, dat door de overloop van in vroeger jaren toegekende subsidies de marginaal beschikbare nieuwe gelden zo gering waren, dat men realistisch kon besluiten geen aanvragen in te dienen. Wanneer de schrijvers dan toch een opmerkelijk hoge correlatie aanvoeren van de verkrijging van middelen van jaar tot jaar, vergeten zij kennelijk dat de meeste projecten meerjarig zijn. Zou een hoge correlatie dan toeval zijn?³¹

De materiaalverzameling

De visitatiecommissie heeft zich voor het belangrijkste door haar verzamelde materiaal op twee opgaven gebaseerd: wetenschappelijke verslagen, en opgaven van formatiegegevens door centrale universitaire instan-

ties. Beide opgaven zijn niet zonder problemen.

Wetenschappelijke verslagen van universiteiten zijn een tamelijk recent produkt. Ofschoon de minister bepaalde voorschriften daarvoor heeft uitgevaardigd, leert de praktijk dat de kwaliteit van de verslagen tussen de instellingen, maar ook binnen een instelling tussen faculteiten en vakgroepen, aanzienlijke verschillen vertonen. In diverse publieke uitingen heeft Stokman de wetenschappelijke verslagen gekritiseerd. Het weerhoudt hem er niet van deze als in beginsel enig acceptabele bron te behandelen.³² Hij meet dus niet echte output, maar zorgvuldigheid van verslaggeving – en dat dan nog verslaggeving over jaren toen aan de betrokkenen het belang van het verslag niet altijd even duidelijk was.

Niet controleerbaar is hoe de commissie telt: de basisgegevens vindt men noch in het rapport noch in het *Acta*-artikel, de 'floppy' biedt alleen absolute aantallen per categorie. 'Zeer twijfelachtige publikaties' zijn niet meegeteld. Op zich kan men verwachten dat een of enkele codeurs althans een gelijksoortige codering en evaluatie toepassen voor alle vakgroepen hetgeen mogelijk willekeur van vakgroepen of instellingen beperkt. Maar ook dan valt het materiaal van de commissie niet werkelijk te controleren.³³

Veel belangrijker, en problematischer, is het op *face value* overnemen van de onderzoekstijd in de wetenschappelijke verslagen. Er is, in de verslaglegging, een zekere druk tot consistentie. Dit kan ertoe leiden dat getallen een eigen leven gaan leiden door de jaren heen. Ook wordt in verschillende universiteiten een geheel verschillende methodiek gevolgd. Sommigen nemen een stelpost per w.p.-aanstelling aan, anderen kennen een aparte onderwijs- en onderzoeksallocatie, sommigen nemen de onderzoekstijd van doorstromers (waaronder aio's c.q. studentassistenten) of personen op tijdelijke compensatieplaatsen wel onder het onderzoek op, andere niet. De totale onderzoeksinspanning is als deeltal van de meest vitale betekenis voor de berekening en vergelijking van de onderzoeksproduktiviteit. Is de commissie werkelijk zeker van de waarde van haar gegevens, of leeft zij ter wille van de consequentie van beleidscircuits in een wereld van zichzelf bevestigend papier?

Het probleem wordt, zeker in de toekomst, nog verergerd indien geen behoorlijke criteria worden ontwikkeld voor de vaststelling van de formatiegegevens. Vergelijkt men de getallen personen in werkelijke dienst op enig moment (zoals Van de Kaa kennelijk deed), of het aantal formatieplaatsen, en indien het laatste: welke formatieplaatsen? Houdt men alleen rekening met structurele plaatsen voor hoogleraren, uhd's en ud's? Rekent men toegevoegde docenten mee voor onderzoek (al behoort onderzoek per definitie niet tot hun taak)? Indien een vakgroep, al of niet onder

aanwijzing van hogere bestuurslagen, een aantal posten voor tijdelijke benoemingen en doorstromers reserveert, tellen die dan mee voor de bepaling van de onderwijs- en de onderzoekstijd? Worden aio's voor 80-100% als onderzoekers geteld, en zo ja, betekent dat dan dat de vakgroep voor het voltooien van hun dissertatie in vier jaar in totaal 1 punt krijgt (wat een gemiddelde van 0.25 publikatie per onderzoeksjaar zou betekenen, of een gemiddelde van 1.0 als hun wetenschappelijke produkt met de factor vier wordt gewogen)? Het ziet ernaar uit dat een dergelijke procedure *ceteris paribus* tot een grote daling van onderzoeksproduktiviteit van vakgroepen met aio's in de toekomst zal leiden, juist als men doet wat de beleidsmakers gaarne willen. Indien al de zekerheid bestond dat de commissie althans gelijke procedures had gehanteerd voor alle vakgroepen, zou een stuk onrust verdwijnen. Zelfs een oppervlakkige inspectie van de formatiecijfers in de bijlage 3 doet echter het ergste vrezen. Men vergelijk slechts de opmerkelijke verschillen in de daar gegeven getallen met die van Van de Kaa, om te weten hoe noodzakelijk standaardisering nog is.

Nog ondoorzichtiger wordt het indien de visitatiecommissie de publikaties van tweede- en derde-geldstroomonderzoekers toedeelt aan de eerste-geldstroomonderzoekers die geacht worden dit onderzoek te hebben gegenereerd. Wij komen op dit punt nog terug wanneer wij het probleem van de eenheid van analyse stellen.

Problemen met kwartielscores

De onderzoeksscore op basis van kwartielen heeft tot gevolg dat men niet gegevens waardeert naar een onafhankelijke, van tevoren vastgestelde waarden, maar uitsluitend naar de verdeling in een bepaalde populatie. De scores voor de politicologie worden mede bepaald door die voor de sociologie en omgekeerd. Hoe goed of slecht prestaties zijn in absolute zin, er komen altijd groepen aan de top en benedenaan. Groepen behoeven niet 'goed' te zijn, ja zij kunnen zich met soevereine minachting afkeren van 'Amerikaanse overkill', als men de schrijvers van het voorgaande *Acta*-artikel volgt, indien zij maar wat beter zijn dan de anderen!

Naar men moet aannemen, gebruikten de leden van de visitatiecommissie kwartielen omdat zij tal van scheve verdelingen aantroffen. Maar dan is het des te opvallender hoe scheef de indeling desalniettemin bleef. Neemt men de score voor werfkracht tweede geldstroom, dan treft men 16 gevallen in het hoogste kwartiel aan, 13 in het tweede kwartiel, 1 in het derde kwartiel, en 27 in het laagste. Zo erg zijn de andere kwartielen niet, maar vreemde verdelingen vindt men ook bij de percentages gepromo-

veerden en het aantal promoties per kroondocent. Puntenwaarderingen worden mede beïnvloed door de merkwaardige verdeling en de plaats toegekend aan vakgroepen in andere disciplines. Op de grens tussen kwartieren vindt men kennelijk vele 'ties'. Opwaardering van een vakgroep op een bepaald criterium als gevolg van protesten kan leiden tot zakken naar een lager kwartiel voor een vakgroep die uit tevredenheid of berusting de getallen voor gezien hield.

Het probleem van de eenheden

Problemen van de eenheid van analyse rijzen om ten minste een viertal redenen:

1. Vakgroepen verschillen onderling zeer in de vakgebieden die zij in de praktijk omvatten. Dit kan ertoe leiden dat hun totaalscores gunstig, of ongunstig worden beïnvloed door de al of niet aanwezigheid van personen in andere vakgebieden dan de politicologie of bestuurskunde, ook al worden zij als vakgroepen met benamingen als deze aangeduid.

2. Er is een verschil tussen studierichting en vakgroep. De commissie is zich dat ten dele bewust, en poogt gegevens naar het niveau van studierichtingen te aggregeren. Het resultaat is echter dat zij uitspraken doet over volstrekt onvergelykbare eenheden. In sommige studierichtingen zijn naast de hoofdvakken ook bijvakgroepen voornamelijk voor de betreffende studierichting werkzaam (UvA, Twente), in andere ten dele (VU), in weer andere gaat het om voorzieningen verleend door staven die voornamelijk voor andere studierichtingen werkzaam zijn. De commissie betreft in de eerste gevallen de bijvakgroepen wel, in de tweede eerst wel en na protest met meer nuances, en in het derde geval de andere vakken niet, bij de score per 'studierichting'. Het resultaat is volstrekt arbitrair. Als men deze resultaten vervolgens met onderwijsgegevens tot 'volumes' samentelt (zie de 'ranglijst' die in tabel 9 als slot wordt gepresenteerd), wordt het resultaat onbegrijpelijk en nietszeggend.

3. Door haar analyse voornamelijk op vakgroepsniveau te richten, doen de onderzoekers geen recht aan verschillen in produktiviteit van personen of bepaalde categorieën personeel. Publikatiescores kunnen bij voorbeeld het resultaat zijn van een hoge produktiviteit van enkelen, maar ook van een gemiddeld resultaat van allen. De commissie toont zich blijkens een enkele opmerking bewust te zijn van dit probleem, maar baseert desalniettemin haar oordeel over vakgroepen en hele studierichtingen wel op gegevens die met verschillen binnen vakgroepen geen enkele rekening houden.

4. Nog verwarrender wordt het werk van de commissie als zij een oordeel over eerste-geldstroomgroepen laat bepalen door prestaties van derde-geldstroomonderzoekers. In het *Acta*-artikel wordt als verdediging aangevoerd, dat de correlatie, genomen over de op de totale geldstroom gesommeerde somscore en die op de eerste geldstroom genormeerd zeer hoog is. Dat is echter het probleem niet. De werkelijke vraag is hoe hoog de produktiviteit van een groep eerste-geldstroomonderzoekers zelf was. Er zijn voorbeelden waarbij die voor een bepaalde groep eerste-geldstroomstafleden zelf zonder twijfel slecht is, voor geaffilieerde derde-geldstroomonderzoekers daarentegen hoog zijn. Het gevolg is dat een matige groep door de methodiek van de commissie omhoog getild wordt, terwijl het slechts gaat om bij voorbeeld de betrokken hoogleraar en hoogstens enkele stafleden. De methodiek van de commissie zou een aansporing kunnen vormen tot oneigenlijke *mariages de raison*. Want waarom zou men bij voorbeeld het IVA in Tilburg of het LISBON in Leiden wel tellen, maar om een voorbeeld uit Leiden te noemen niet de produkten van het Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen (COMT), de Dienst Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek (DSWO), of het Instituut voor Internationale Studiën? Wordt het tactisch Potemkin-dorpen opgericht, ter presentatie aan de nazaten van Gogols Inspecteur(s)-Generaal?

Evaluatie van het onderwijs

Over het onderwijsdeel van het visitatierapport (dat in het *Acta*-artikel mede een 'wetenschappelijke' onderbouwing zou vinden), zullen wij kort zijn, temeer daar dit uitvoeriger wordt behandeld in de 'kritische kanttekeningen' elders in dit nummer van de hand van P. Huzen. De betreffende paragrafen blijven even onduidelijk als zij in het rapport al waren, en verdraden daarmee de afstand tussen hen die hun meetlat volgens naar men aanneemt algemeen-gebruikelijke modellen hanteerden en hen die kennelijk 'gemeten' werden.

Wij signaleerden al dat de leden van de visitatiecommissie het probleem van de bijvakken in verschillende universiteiten geheel verschillend behandelen. Dat leidt ertoe dat zij staven beschikbaar voor 'studierichtingen' geeft, die geheel onvergelykbaar zijn, en bovendien geheel verkeerd geduid en 'geëvalueerd' worden.

Kortweg gezegd houdt de visitatiecommissie geen rekening met toelivering van onderwijsactiviteiten door vakgroepen van andere studierichtingen daar waar deze niet deel van een zelfde organisatorische eenheid

(vakgroep, subfaculteit, afdeling) zijn. En omgekeerd weigert zij in te zien dat staven voor politicologie en bestuurskunde tal van taken voor andere studierichtingen vervullen. De commissie sprak wel een enkele maal van dienstverlening, en de schrijvers van het *Acta*-artikel bepleiten nu de opstelling van 'meer gedetailleerde matrices van onderlinge dienstverlening (...) om het zodoende mogelijk te maken een verdere verfijning aan te brengen'. Maar zij weigeren rekening te houden met elementaire gegevens waarover zij wel beschikten.³⁴ Het is bij voorbeeld de *interfacultaire* vakgroepen politicologie en bestuurskunde in Leiden, oorspronkelijk voornamelijk in de faculteit der rechtsgeleerdheid werkzaam, nog steeds niet gelukt de leden van de visitatiecommissie ertoe te brengen rekening te houden met het feit, dat zij uitgebreide onderwijstaken in deze faculteit voor het normale programma Nederlands recht vervullen, en daarnaast nog een eigen verantwoordelijkheid dragen voor het hoofdvakonderwijs in drie doctoraalrichtingen in deze faculteit (de internationale, de juridisch-bestuurswetenschappelijke en de juridisch-politiek wetenschappelijke studierichting). Ofschoon een belangrijk deel van het personeel van de vakgroepen (waaronder alle functionele hoogleraren) vanouds voor deze nog altijd doorgaande taken in de faculteit der rechtsgeleerdheid was aangesteld, wordt dit personeel zonder meer toegerekend aan de 'formatie' die beschikbaar heet te zijn voor de (nieuwe, en snel in omvang groeiende) studierichtingen politicologie en bestuurskunde in de faculteit der sociale wetenschappen. Toepassing van een 'objectief' model (zonder rekening te houden met al lang aan de visitatiecommissie voorgelegde taken in de rechtenfaculteit) leidt dan tot boude uitspraken over 'inefficiënte allocatie' en 'overbedeling' van onderwijsvoorzieningen. Wanneer men noch de toelevering van onderwijs door niet meegetelde groepen in aanmerking neemt, noch de taken die voor andere studierichtingen vervuld worden, kan men tot vreemde 'absolute' en 'relatieve' uitspraken komen. Dat doet de visitatiecommissie dan ook. Men leze nogmaals de bijlagen!

De visitatiecommissie gaat er vervolgens toe over de 'omvang' en het 'rendement' van studierichtingen te meten aan de hand van toekomstige modellen, en aarzelt niet uitspraken te doen over aantallen eerstejaars of afgestudeerden die nog komen moeten. Het beeld dat zij ontwerpt zegt weinig over de recente stand van zaken. Men vergelijkte bij voorbeeld de gegevens van tabel 2 (die een zo goed mogelijk beeld geven van aantallen eerstejaars en afgestudeerden in de afgelopen vijftien jaar) van de verschillende studierichtingen met het beeld dat de visitatiecommissie schept. Men vorme zijn eigen conclusies over relatieve omvang en mogelijk rendement. Het rapport van de visitatiecommissie is kennelijk door twee verschillende teams (Stokman-Moorer, Van Loon-van der Hucht) samengesteld. Het

	UvA	VUA	KUN	RUR	RUL
Cohorten inschrijving ¹ 1970-1982	2103	748	952	258 (sinds 1978)	270 ³ (alleen doctoraalstudenten)
waarvan afgestudeerd ^{1,4} per 1 januari 1984	263	124	143	2	119 ⁵
Cohorten inschrijving ² 1984-1986	699	245	289	149	242 (1e jaars politicologie)
aantallen afgestudeerden ^{2,6} 1 september 1983 - 31 augustus 1986	248	75	±80	20	77

Bron: 1. Berekend naar *Concept-Disciplineplan Politicologie 1984*

2. Commissie Disciplineplan Politicologie: *De Studierichting Politicologie* (januari 1987)

3. Tot 1983 stroomden alleen doctoraalstudenten in in hetzij de juridisch-politiek-wetenschappelijke studierichting in de JF, hetzij in de studierichting politicologie in de FSW. De cijfers zijn daarom niet vergelijkbaar met die van de andere studierichtingen.

4. Betreft alleen de afgestudeerden van de cohorten 1970-1982 (voor de Erasmus Universiteit sinds 1978).

5. Omvat zowel degenen die het doctoraalexamen in de juridisch-politiek-wetenschappelijke studierichting in de JF, als degenen die het doctoraalexamen politicologie in de FSW aflegden.

6. Omvat absolute aantallen afgestudeerden in de betrokken drie jaren, dus incl. studenten van cohorten 1970-1982 (voor Erasmus Universiteit sinds 1978).

wringt dan ook waar de gegevens van hen die zich *retrospectief* met onderzoek en van hen die zich *prospectief/modelmatig* met onderwijs bezighielden, aan elkaar worden gekoppeld. Wij wezen al op de merkwaardige poging tot 'integratie' in de 'volume'-tabel 9. Wij onderstrepen daarnaast het feit, dat voor de naar de toekomst gekeerde analyse van het onderwijs een capaciteit wordt vastgesteld aan de hand van de formule: formatie volgens opgave universiteit eind 1986 minus totaal onderzoekscapaciteit 1985 volgens wetenschappelijk verslag. Met processen van expansie en contractie in de tijd wordt nauwelijks rekening gehouden, alsof een na 1985 uitgebreide staf geen onderzoekstaken zal krijgen, en mogelijk meer of minder staf ter beschikking voor onderwijs in komende jaren zal staan. Toch volgen uitspraken over verondersteld rendement en onderwijsproductiviteit, die op niet anders dan de eigen aannamen en modellen berusten. Wie de wereld van de instellingen kent waarover het gaat, zal die niet in het rapport van de visitatiecommissie herkennen.

Een visitatie zonder visites

Vraagt men nu wat de waarde van de visitatiecommissie is geweest, dan zal men, uiteraard, mee moeten wegen dat de commissie weinig tijd tot haar beschikking had. Men zal het onderzoeksdeel, met alle bezwaren die wij daartegen hebben aangevoerd, waarderen als serieuze exercitie. Het onderwijsdeel daarentegen blijft niet anders dan een voorbeeld van moderne vervreemding, al moet men vrezen dat bij oppervlakkige lezers (en zijn de hoogste beleidsmakers per definitie iets anders?) op niets gebaseerde kwalitatieve uitspraken, als in bijlage 1 nogmaals expliciet weergegeven, toch een eigen leven zullen hebben. Had het anders gekund? Ongetwijfeld.

Een visitatiecommissie die haar taak had verstaan, had niet op afstand gevisiteerd, maar zich terdege ter plaatse op de hoogte gesteld. Dat had veel merkwaardige misverstanden kunnen voorkomen, en had de oordelen grondiger, subtieler en bescheidener kunnen maken. Ook ware het juist geweest indien men de cijfers ter controle en commentaar aan de betrokkenen had overgelegd, zodat de realiteitswaarde van de bevindingen groter was geweest. Een visitatiecommissie wordt geacht uit deskundigen te zijn samengesteld. Veel van het werk van de commissie ziet er naar uit, of de eigen methodiek belangrijker werd gevonden dan een reëel inzicht of een deskundig oordeel.

Wat veronderstelt een visitatie dan wel? In een nota van de VSNU-Werkgroep Deregulering, *Verscheidenheid en Kwaliteit* (1985), was al met

betrekking tot de procedure van visitaties (in het bijzonder ten aanzien van het onderwijs) het volgende vastgesteld:³⁵

- vooraf wordt aan de visitatiecommissie de relevante informatie overgelegd, waaronder onderwijsverslagen;
- de commissie bezoekt de instellingen; het bezoek kan enkele dagen duren;
- de commissie vormt zich een oordeel over de kwaliteit van de docenten, het curriculum, de onderwijsverzorgingsstructuur, de kwaliteitszorg binnen de sector en de staat van materiële voorzieningen. De kwaliteit van het onderzoek kan in de overwegingen worden betrokken;
- het bezoek wordt afgesloten met een gesprek met de eindverantwoordelijke functionarissen;
- daarop volgt een schriftelijke rapportage, die voor commentaar aan achtereenvolgens de faculteits- (c.q. discipline) en het instellingsbestuur wordt voorgelegd;
- het openbare rapport wordt uitgebracht aan het instellingsbestuur; het rapport bevat het commentaar van het desbetreffende instellingsbestuur.

Voor de politicologie is een nieuwe visitatie voor 1992-1993 door de VSNU voorzien. Het (proef)protocol biedt thans waarborgen voor de onderzochte instellingen, die bij de ministeriële visitatiecommissie-Van Straaten hebben ontbroken.

Natuurlijk: er was de tijdsdruk, en er was een specifieke taakstelling voor 'beleidsrelevante' adviezen. Wil men deze omstandigheden aanvoeren als onvermijdelijke beperkingen voor de visitatiecommissie sociologie, politicologie en bestuurskunde, dan is het goed dit rapport te leggen naast het in dezelfde tijdperiode uitgevoerde werk van de visitatiecommissie pedagogiek en onderwijskunde.³⁶ Tal van tegen het eerste in te brengen bezwaren zijn door deze laatste commissie onderkend, en in opbouw, verantwoording van gegevens en nuancering van argumentatie verwerkt. Wat opvalt in het *Acta*-artikel is hoezeer men vasthoudt aan het eigen werk, terwijl anderen terzelfdertijd toonden dat het ook anders kon. Enigerlei verwijzing naar de collegae, of naar vergelijkbare visitatieactiviteiten elders, ontbreekt.

Tegelijkertijd had het werk van de visitatiecommissie wel invloed op het beleid, en deze invloed zal nog wel doorwerken. Rotterdam wordt gesloten, al blijkt nu dat het publikatierecord van de staf zich goed liet zien, terwijl men ook weer in bijlage 3 van het *Acta*-artikel kan vinden dat de Rotterdamse vakgroep naar 'objectieve maatstaven' van de modellenbouw over slechts 50% van de benodigde capaciteit aan WP voor onder-

wijs beschikte, en vermoedelijk dus uiterst goedkoop werkte. Sluiting van Rotterdam paste echter in van tevoren vastgesteld beleid en plaatselijke *partis pris*, en had het met objectieve evaluatie weinig van doen. De Rotterdamse politicologie werd bovendien mogelijk mede het slachtoffer van de ficties in de allocatiemodellen: een studierichting heeft immers een nul-last van ruim een miljoen. Sluiting 'bespaart' dat bedrag aan Den Haag, onafhankelijk van de vraag of het personeel van de betrokken studierichting en de daarvoor nodige voorzieningen dat werkelijk kostte, en door *overflows* elders nieuwe kosten kunnen ontstaan. Nijmegen staat voor een totale reorganisatie, mede op grond van het advies van de leden visitatie-commissie, die nu de *studierichting* in tabel 5 als de op een na hoogste qua onderzoeksproductiviteit taxeren, zoals zij al eerder deze opleiding als na Twente ook de meest onderwijsproductieve opleiding (zie tabel 6) karakteriseerden.

Misschien had de visitatiecommissie in plaats van dekmantel van beleid te worden toch meer afstand van het beleid kunnen bewaren, en meer twijfel kunnen tonen over de stelligheid van haar oordelen?

Noten

1. Daarbij gaat het om ten minste drie stukken: (1) het *Rapport van de Visitatie-commissie voor Sociologie, Politicologie en Bestuurskunde*, uitgebracht en toegezonden aan de minister op 27 februari 1987, en door deze vervolgens bij brief d.d. 2 maart 1987 ingezonden aan de Tweede Kamer, zie *Handelingen van de Tweede Kamer*, stukken 17649 (ik citeer naar de originele, getypte versie); (2) een brief van F.N. Stokman gericht aan de betrokken Colleges van Bestuur d.d. 7 juli 1987, met een afschrift aan de minister betreffende *Correctie onderzoeksgegevens Visitatiecommissie Sociologie, Politicologie en Bestuurskunde*, en (3) de bijdrage *Sterkte/zwakteanalyse sociologie, politicologie en bestuurskunde* in dit nummer van *Acta Politica* (hierna geciteerd als 'Acta-artikel').

2. Dit betekende niet dat andere beleidsoverwegingen niet evenzeer een uitlaat vonden in de SKG-operatie. Te denken valt aan het ten departemente onmiskenbaar dominante geloof in het nut van schaalvergroting. Het ware te wensen geweest, dat de visitatiecommissie (in het voetspoor van de externe adviseur Van de Kaa) het vraagstuk van omvang versus efficiency ten principale onder ogen had gezien.

3. De adviseur Van de Kaa zou in zijn *Advies voor de Sociale Wetenschappen*, par. 30 e.v. en tabel 1, uitrekenen dat de minister voor politicologie in zijn voorstellen maatregelen voorstelde voor twee vestigingsplaatsen, die te zamen slechts 22% van het WP in de politicologie telden, en 9% van het betrokken NWP. Niet duidelijk werd waarom de andere opleidingen niet genoemd werden. Minister Deetman als oud-politicoloog van de VU, en de directeur-generaal R.J. in 't Veld als oud-

hoogleraar in de politicologie i.h.b. de bestuurskunde in Nijmegen kon kennis van het veld niet ontzegd worden. De Universiteit van Amsterdam wist zich relatief veilig gesteld door een verklaarbare aarzeling bij de minister de strijd aan te gaan tegen een (grote) studierichting aan de Universiteit van Amsterdam, die onder de schutse van zijn ambtsvoorganger en vroegere chef J. van Kemenade stond. De minister stelde geen maatregelen voor tegen een studierichting als de niet-westerse sociologie die blijkens zijn cijfers een veel snellere stijging van de werkloosheid toonde dan de politicologie te zien gaf.

4. In zijn op 12 november 1986 gepubliceerde *Voorlopige standpuntbepaling over externe adviezen en gedeeltelijke bijstelling van de concept-beleidsvoornemens d.d. 23 september 1986* (zie *Extra Uitleg*, 2e jaargang nr. 71, tabel 3) gaf de minister meer recente gegevens. De werkloosheid onder afgestudeerde politicologen zou in augustus 1983 170 hebben bedragen, in augustus 1985 234, in mei 1986 241 en in september 1986 237. Van deze laatsten zouden 147 (of 62%) langer dan een jaar werkloos zijn (van wie 76 of 32% langer dan twee jaar). Het 'zoeken' naar deze werklozen zou een interuniversitair gezelschapspel worden. Van de Kaa, in het bezit van gegevens uit Leiden en Rotterdam die slechts enkele werklozen onder *hun* afgestudeerden hadden kunnen vinden, en op de hoogte van het feit dat de VU bij een inspectie in de kaartenbak van het Amsterdamse arbeidsbureau vele namen had gevonden van aan de VU afgestudeerden die al lang aan het werk waren, constateerde dat de 'absolute aantallen studenten die aan de U. van Amsterdam en de KU Nijmegen worden opgeleid aanzienlijk hoger zijn dan in Rotterdam of Leiden, [en] ... in absolute zin zeker meer tot de werkloosheid onder politicologen bijdragen'. Hij vervolgde echter: 'Ik heb geen aanwijzing, dat zij dat ook in relatieve zin doen, hetgeen intrigerende vragen oproept omtrent de leeftijdsopbouw en karakteristieken van het in 1986 bij de arbeidsbureaus geregistreerde aantal van 241 werkloze politicologen', (*Advies Sociale Wetenschappen*, o.a. gepubliceerd in *Extra Uitleg*, 2e jaargang nr. 70, par. 73). Van de Kaa's scepsis zou nadien een bevestiging vinden in de resultaten van een enquête door de Kring, zie W.K.F. Rodenhuis, 'Jonge politicologen aan het woord over hun opleiding en werkkring', *Acta Politica*, 22 (juli 1987), p. 327-346.

5. Het is niet onbelangrijk te signaleren, dat de Rotterdamse instroomcijfers (overigens evenzeer als de Leidse) voor politicologie sinds 1984 'ex-bestuurskunde' noteerden; dit was niet het geval in Amsterdam, VU en Nijmegen waar studenten een bestuurskundige specialisatie traditioneel slechts op basis van een inschrijving als 'politicoloog' konden volgen. Bij vergelijking van instroomcijfers moet daarom ofwel in Leiden en Rotterdam het aantal eerstejaars in de bestuurskunde sinds 1984 bijgeteld worden, of voor andere vestigingen het aantal 'politicologen' naar verhouding van het quotum studenten die naar verwachting een bestuurskundige specialisatie zullen volgen, worden vermindert.

6. Overigens werd in de nota niet duidelijk gemaakt, of dit alleen de leden van de *interfacultaire* vakgroep politieke wetenschappen/politicologie in Leiden zou betreffen die in de faculteit der sociale wetenschappen waren benoemd, of de gehele vakgroep, die in belangrijke mate haar zwaartepunt had in de faculteit der rechtsgeleerdheid, zie uitgebreider hierna.

7. SKG-nota, p. 8.
8. Een aantal bedreigde hoogleraren, maar zij niet alleen, zouden op 29 november 1986 daarom een speciaal congres organiseren onder de titel *De Bedreigde Universiteit*. De inleidingen op dit congres werden gepubliceerd in het gelijknamige boek onder redactie van J.C. Breman en C.J.M. Schuyt, Leiden, 1987.
9. In het in september 1987 gepubliceerde *Ontwerp Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan* is in het deel *Feiten en Cijfers*, p. 360-361 een tabel 11.1.3 opgenomen, waarin een overzicht gegeven wordt van studierichtingen die per juni 1992 opgeheven zullen zijn. Daarin worden 38x opheffingen in het kader van de TVC-operatie genoemd, en slechts vijf maal opheffingen in het kader van de SKG-operatie. Twee van deze laatste zijn politicologie Rotterdam en sociologie Leiden.
10. *Advies Sociale Wetenschappen*, als afgedrukt in *Extra Uitleg*, 2e jaargang no. 70.
11. A.v., par. 63.
12. A.v., par. 75.
13. *Extra Uitleg*, 2e jaargang nr. 71, 12 november 1986, par. 4.6.
14. Ook de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen had met nadruk op deze punten aangedrongen, in een aan de Vaste Kamercommissie op 17 november 1986 toegezonden persbericht.
15. A.v., par. 134.
16. De commissie had als voorzitter de oud-voorzitter van de Sectie Politicologie, dr. G.P. Noordzij, en telde de volgende leden: A.J.G.M. Bekke (Nijmegen, na december 1986 vervangen door J.W. Letterie), H. Daalder (Leiden), C. van der Eijk (Amsterdam), J. van Putten (VU) en M.P.C.M. van Schendelen (Rotterdam). Lid was voorts J.J.A. Thomassen (Twenté) die echter in de winter van 1986-1987 niet aan de vergaderingen deelnam.
17. De commissie had vergaande plannen. Zij was voornemens 'een matrix op te stellen, waarin de studierichtingen der politicologie aan de verschillende instellingen van w.o. in Nederland, alsmede de specialisatie- en afstudeermogelijkheden daarbinnen worden afgezet tegen een reeks van criteria die voor een waardering van die studierichtingen (en mogelijkheden daarbinnen) kunnen worden gehanteerd'. De commissie berichtte de minister via Hoogerwerf, dat: 'de werkzaamheden van de Commissie in ieder geval betrekking hebben op de mogelijkheden tot (nauwere) samenwerking en complementariteit; dat op grond van criteria als "samenstelling van de wetenschappelijke staf", "bijdrage tot het wetenschappelijk onderzoek" en "wetenschappelijke produktiviteit" een aanzet zal worden gegeven tot de mogelijkheid van intra-disciplinaire vergelijking en dat ook overigens de disciplinaire stand van zaken zoveel mogelijk in termen van de door U (de Minister) en Uw externe adviseur en de visitatiecommissie sociologie, politicologie, bestuurskunde, relevant geachte termen (zoals aansluiting op de arbeidsmarkt, verdedigbare landelijke verdeling van specialisatiemogelijkheden e.d.) zal worden beschreven'. In afwachting daarvan drong de commissie aan op landelijke toetsing: 'ter vermindering van het arbitraire karakter van de te nemen stappen; een analyse ook 'van de constellatie van de sociologie en bestuurskunde ... op een

- zodanige wijze dat een eventuele verwevenheid van deze constellaties niet op een eenzijdige wijze in maatregelen met betrekking tot de politicologie resulteren (sic, HD)', en een *open procedure*, waarbij 'eventuele intentie-afspraken tussen (enkele van) de betrokken instellingen niet de gelegenheid wordt geboden de inzichten en voorstellen van de visitatiecommissie in welke zin dan ook te beïnvloeden'.
18. Dit verslag werd toegevoegd bij de stukken van de vergadering van de Universiteitsraad in Rotterdam op 17 november 1986.
19. Zie *Rapport van de Protodisciplineplan-Commissie Politicologie, uitgebracht aan de Commissie Overleg Politicologie van de Rijksuniversiteit Leiden en de Erasmus Universiteit Rotterdam* (7 januari 1987).
20. De commissie zond eind januari een stuk van 29 pagina's met enkele regelafstand in onder de titel *De studierichting der politicologie: een systematische beschrijving van de opleidingsmogelijkheden tot politicoloog in Nederland aan de hand van de volgende gezichtspunten: 1. Belangstelling van studenten. 2. Aansluiting op de arbeidsmarkt. 3. Mate van multifunctionaliteit van curriculum-onderdelen. 4. Organisatorische/disciplinaire inbedding. 5. Verband met overige voorzieningen. 6. 'Uniciteits'-claims. 7. (Nieuwe) elementen in het curriculum die een geschiktheid voor een bredere arbeidsmarkt vergroten. 8. Relatie(s) met wetenschappelijk onderzoek. 9. Relatie tussen onderwijsaanbod en organisatie.*
21. *Rapport Visitatiecommissie*, p. 60.
22. Deze conclusies waren pure fictie, gebaseerd op elementaire fouten van de commissie. In het geval van Leiden had de commissie geen rekening gehouden met de uitgebreide onderwijstaken van de interfacultaire vakgroep politieke wetenschappen voor de opleidingen Nederlands recht, de juridisch-politiek-wetenschappelijke en de internationale studierichting in de faculteit der rechtsgeleerdheid, voor de VU had de commissie al het werk van de vakgroepen M&T en sociologie aan de politicologie toegerekend. Voor een poging tot herstel, zie *Commentaar van de Commissie Disciplineplan Politicologie bij het rapport van de visitatiecommissie sociologie, politicologie en bestuurskunde*, reeds eerder in extenso gepubliceerd in *Acta Politica*, 22 (juli 1987), p. 363-368.
23. De commissie bleef zich ondanks protesten baseren op volstrekt irreële formatiecijfers (d.d. eind 1986, die ook toen nog lang niet effectief bezet waren) voor een staf bestuurskunde, die als onderdeel van de vakgroep politieke wetenschappen tot 1 september 1984 uit één hoogleraar en drie medewerkers bestond, en in de onderzoeksperiode met slechts enkelen een geheel nieuwe opleiding bestuurskunde uit de grond moest stampen, naast een blijvende eigen medeverantwoordelijkheid in de faculteit der rechtsgeleerdheid voor een juridisch-bestuurswetenschappelijke studierichting en een massaal aantal keuzevakkers.
24. In het kader van dit artikel laten wij de uitspraken van de commissie over de controversiële vraag of er een landelijke samenwerking voor politicologie en bestuurskunde moet komen buiten beschouwing. De passages in het rapport van de commissie zijn onmiskenbaar getekend door ervaringen (en wensen) van het lid Stokman, die zoals wij reeds vermeldden actief betrokken is bij een van de geconcentreerde AIO-netwerken in de sociologie.

25. Bij wat volgt heb ik veel te danken aan discussies met G.A. Irwin en J.J.M. van Holsteijn, die bij de analyse van het stuk van de leden van de visitatiecommissie behulpzaam zijn geweest.

26. Aangezien onze secundaire analyse zich wel op de kwartielscores van de commissie moet baseren, betekent dit dat mogelijk-systematische verschillen tussen vakgroepen sociologie en politicologie die in de kwartielscores doorwerken, verwaarloosd worden.

27. Dit is de nieuwe score door de leden van de commissie aan de Rotterdamse vakgroep politicologie gegeven na protest uit Rotterdam, in reactie waarop de score voor internationale publikaties van 0 tot 3 werd bijgesteld. De schrijvers waarschuwen dat het maar om een score voor een jaar gaat, maar hadden als commissielid al vermeld dat de leden van de betrokken vakgroep in eerdere jaren als onderdeel van de vakgroep BPS in Rotterdam qua onderzoek hoog scoorden.

28. De disciplineplancommissie ontwierp reeds enige jaren geleden een veel fijnmaziger coderingsschema voor zowel Nederlandse als internationale publikaties. Het ware te wensen geweest dat Stokman dit schema (dat aanvaard was door vertegenwoordigers van alle studierichtingen en hem was toegezonden) had toegepast. Achteraf is het te betreuren dat de disciplineplancommissie haar voornemen tot inventarisatie en vergelijking van publikaties niet heeft uitgevoerd, nadat zij had vernomen dat de Groningse computer al een hele dataset op schijf had staan.

29. Daudt was in de jaren die de commissie onderzocht viermaal copromotor aan de Universiteit van Amsterdam (C.E. van der Eijk, B. Niemöller, T.R.M. Wagenaar en mevrouw R.R.R. Huijsman-Rubingh); eenmaal copromotor in Leiden (J. Katus), eenmaal coreferent in Amsterdam (J.D. Meloen), en vijfmaal lid van promotiecommissies in resp. Leiden (J. Th.J. van den Berg), Nijmegen (P.A.G.M. Suykerbuijk), Twente (J.W. van Deth), Utrecht (R.H. Lieshout) en Amsterdam (H.J.G. Beunders). In 1986 – het jaar waarin de commissie haar werk begon – was hij promotor van P.B. Lehning in Rotterdam, en vijfmaal lid van een promotiecommissie (W.E.C. Appel, Tilburg; H.W. Houweling en J.G. Siccama, Leiden; J. Wieten, Amsterdam; en J.J. Godschalk, Rotterdam).

30. Of dit gegeven, gezien de internationale bekendheid van G. Thernborn, juist is valt te betwijfelen.

31. Overigens toont de commissie ook op dit punt dat voor haar de werkelijkheid is wat zij aantreft op vindplaatsen (zoals de wetenschappelijke verslagen) die zij zelf van belang vindt, niet of ZWO-aanvragen werkelijk gehonoreerd zijn. Wij geven een typerend citaat uit de brief die Stokman op 7 juli 1987 aan de Colleges zond. Onder politicologie Leiden treft men daarin de volgende zin aan: 'Verder wordt een opgave gedaan van tweede geldstroomonderzoek, dat met name voor 1985 aanzienlijk hoger is dan in het wetenschappelijk verslag vermeld staat. Wij zijn in dezen niet bereid van het wetenschappelijk verslag af te wijken'. Een briefje, of telefoontje, naar de secretaris van de NESPOB – ter verificatie van de opgave – is kennelijk geen te overwegen onderzoeksinstrument?

32. Zie b.v. zijn 'correctie'-brief d.d. 7 juli 1987 aan de Colleges van Bestuur,

zoals al eerder begin februari 1987 bij het rondzenden van de floppies met gegevens.

33. Noch in Leiden, noch in Amsterdam slaagde men erin de door de commissie uit het wetenschappelijk verslag overgenomen aantallen publikaties te reconstrueren, laat staan te begrijpen waarom aantallen tussentijds nog veranderingen ondergingen. Het rapport vermeldde voor politicologie Leiden een aantal van 1.15 internationale publikaties per onderzoeksjaar; dit is in het *Acta*-artikel gedaald tot .85 – kennelijk het resultaat van het intussen schrappen van vier of vijf artikelen of equivalent daarvan. Het resultaat is dat de vakgroep zakt van het hoogste tot het op een na hoogste kwartiel.

34. Zoals bij voorbeeld de aan de commissie toegezonden rapportage van de disciplineplancommissie.

35. Geciteerd naar *De opzet van een visitatiestelsel: Een voorstel voor een (proef)protocol*, nota uitgebracht door de Stuurgroep HOAK mei 1987, Utrecht: VSNU, p. 5.

36. Rapport Visitatiecommissie Pedagogiek en Onderwijskunde: *Voorstellen Selectieve Krimp en Groei bij Pedagogiek en Onderwijskunde: Advies aan de Minister van Onderwijs en Wetenschappen* d.d. 26 februari 1987.

Bijlage 1

RUR Algemeen

Kleinste studierichting voor wat betreft eerstejaars, afstudeerders en personeelsomvang

Onderwijs

Laagste studierendement

Normatief onderbedeeld (52%), interne bezuiniging vooral t.l.v. onderwijs (50% tegenover 54% voor onderzoek)

Onderwijsproductiviteit ligt tegen het landelijk gemiddelde aan

Onderzoek

Hoog aantal overige publikaties

Geen werfkracht

Lage promotiegraad

Geen promotiebegeleiding

Laagste onderzoeksscore per fte

VU Algemeen

Op een na kleinste studierichting wat eerstejaars betreft, op een na grootste wat afstudeerders en personeelsomvang betreft

Onderwijs

Hoog studierendement

Normatief overbedeeld (117%), interne bezuiniging op onderzoek (84% tegenover 162% voor onderwijs)

Onderwijsproductiviteit is het laagst: inefficiënte allocatie

Onderzoek

Veel internationale, weinig overige publikaties

Goede werfkracht

Hoge promotiegraad

Op een na hoogste onderzoeksscore per fte: bevestigt de inefficiënte interne allocatie

KUN Algemeen

Middenpositie op basis van het aantal eerstejaars, een van de kleinste studierichtingen voor wat afstudeerders en personeelsomvang betreft.¹

Onderwijs

Matig studierendement

Normatief onderbedeeld (77%), interne bezuiniging vooral ten laste van onderwijs (50% tegenover 98% voor onderzoek)

Hoogste onderwijsproductiviteit

Onderzoek

Goede werfkracht

Hoge promotiegraad

Veel promotiebegeleiding

Gering aantal publikaties

Onderzoeksscore per fte ligt boven het landelijk gemiddelde

RUL Algemeen

Op een na de grootste studierichting op basis van het aantal eerstejaars, de middelste in aantallen afstudeerders en de op een na kleinste op basis van fte eerste geldstroom

Onderwijs

Laag studierendement

Normatief onderbedeeld (88%), intern extra bezuinigd op onderzoek (44% tegenover 126% voor onderwijs)

Lage onderwijsproductiviteit: inefficiënte allocatie

Onderzoek

Zeer veel publikaties (internationale en overige)

Minder dan gemiddelde werfkracht en promotiegraad

Hoogste onderzoeksscore per fte: bevestigt de inefficiënte interne allocatie

UVA Algemeen

Grootste studierichting volgens alle drie de criteria

Onderwijs

Hoogste studierendement

Normatief overbedeeld (114%), intern vooral besteed aan onderwijs (124% tegenover 106% voor onderzoek)

Onderwijsproductiviteit is op een na de hoogste

Onderzoek

Bovengemiddeld aantal internationale publikaties

Zwakke werfkracht

Lage promotiegraad

Geringe promotiebegeleiding

Onderzoeksscore per fte is op een na de laagste

1. Op basis van de opgave van 21 februari 1987: onderbedeling (85%), onderwijs (81%), onderzoek (88%), gemiddelde onderwijsproductiviteit. Geen fundamentele wijziging in de onderzoeksscore.

Bijlage 2

B. Specifieke aanbevelingen voor politicologie

VU

- De commissie is van mening dat de VU een voorziening bestuurskunde moet opbouwen die mede ten dienste komt van studenten aan de UvA.
- Gezien de huidige instroom van 1e jaars, de te verwachten daling daarin en de lage onderwijsproductiviteit, meent de commissie dat in het onderwijsproces een belangrijke besparing van inzet aan personele middelen mogelijk is. De commissie adviseert het College van Bestuur anderzijds de onderzoeksruimte van de faculteit te vergroten gezien haar uitstekende onderzoeksscore.

UvA

- Gezien de slechte kwaliteit van de vakgroepen Economie en Politieke Theorie dienen deze te worden opgeheven, wat de laatste vakgroep betreft na het emeritaat van de huidige hoogleraar.
- Ter versterking van het onderzoek dient een reorganisatie te worden opgezet, waarbij in elk geval de vakgroep Doctrine Geschiedenis wordt betrokken.
- Opheffing van de vakgroep Bestuurskunde en afspraken met de VU inzake geïntegreerde voorziening voor beide instellingen zijn nodig.
- De mogelijkheden om zich te bekwamen in meer modelmatig en kwantitatief onderzoek dienen te worden vergroot. Zonder veel extra kosten kan dit worden gerealiseerd door een reorganisatie van de vakgroepen Grondslagen en Methoden bij de sociologen en Methoden en Technieken van Politicologisch onderzoek bij de politicologen, leidend tot een geïntegreerde voorziening voor beide studierichtingen, waarbinnen tevens een voorziening wordt gecreëerd voor keuzemodellen.
- De commissie adviseert het College van Bestuur van de, vanwege opheffing en reorganisatie van eerder genoemde vakgroepen, vrijvallende plaatsen in de eerste geldstroom ten minste een gedeelte wederom aan de faculteit ter beschikking te stellen voor het versterken van het goede onderzoek zodat de nu zeer zwakke onderzoeksproductiviteit belangrijk kan worden verhoogd.

KUN

- Zoals hiervoor (zie hoofdstuk VI, p. 60) uiteengezet, acht de commissie het

voortbestaan van een zelfstandige studierichting politicologie naast een interfaculteit bedrijfs- en bestuurskunde mede op kwaliteitsgronden ongewenst.

- Het Studiecentrum voor Vredesvraagstukken heeft een lage onderzoeksscore. Uit dien hoofde adviseert de commissie een grondige reorganisatie of opheffing, waarbij het College van Bestuur eventueel mede gebruik kan maken van het recent uitgevoerde evaluatieonderzoek.

RUL/RUR

- De commissie adviseert de minister het voorstel van de twee instellingen voor wat betreft de eerste fase politicologie integraal over te nemen.
- De commissie meent dat de onderzoekscapaciteit van politicologie bij de RUL dient te worden vergroot.
- De commissie adviseert de basisvoorzieningen politicologie RUR onder te brengen bij de faculteit der Sociale Wetenschappen.
- De commissie adviseert de minister op voorhand afspraken met beide instellingen te maken over de inbreng van de Rotterdamse basisvoorziening in het Leidse studieprogramma en daarmee bij de middelentoe wijzing rekening te (laten) houden.

C. Specifieke aanbevelingen voor bestuurskunde

UT

- De commissie heeft grote waardering voor deze opleiding. Zij is van mening dat de onderzoekskwaliteit van de vakgroepen sociologie en in mindere mate ook van recht en economie nadere aandacht van de betrokken bestuursorganen dient te hebben.
- Ondanks de stabiliserende instroom adviseert de commissie het College van Bestuur een additioneel personeelsbudget voor zowel onderwijs als onderzoek toe te wijzen gezien de huidige onderbezetting en de uitstekende onderwijs- en de redelijke onderzoeksproductiviteit.

RUL/RUR

- De commissie is van mening dat de geringe sterkte van het bestuurskundige onderzoek aan de RUL de hoogste aandacht dient te hebben en in 1991 opnieuw moet worden geëvalueerd.
- De commissie adviseert het College van Bestuur extra formatieplaatsen toe te kennen ter verruiming van het relatief krappe onderzoeksbudget en ter stimulering van de verhoging van de tot nu toe zeer lage onderzoeksproductiviteit.

'Schaamte, waar is uw blos?'

Kritische kanttekeningen bij: 'Sterkte/zwakteanalyse sociologie, politicologie en bestuurskunde'

Paul Huzen*

'Wanneer in een verslag over een onderzoek veel aandacht wordt besteed aan het bewijzen van de methodische en technische correctheid, is dat vaak een teken dat er juist op dat terrein iets mis is.' Deze 'wijze' les uit een M&T-college kwam weer bij mij boven, toen ik het artikel van Van Loon c.s. onder ogen kreeg. En inderdaad, tussen nogal wat methodologisch 'geweld' wordt met de wetenschappelijke zorgvuldigheid slordig omgesprongen. Ik zal deze stelling hieronder toelichten.

Bij de bespreking van het artikel zal ik de indeling die de auteurs hebben aangehouden zo veel mogelijk volgen en daarbij ingaan op de volgende vragen:

- Wat willen de auteurs eigenlijk weten?
- Meten ze ook wat ze (zeggen te) willen meten?
- Hoe staat het met de betrouwbaarheid van de gehanteerde gegevens?

1. Het begrip studierichting

Het begrip studierichting speelt in het artikel een belangrijke rol. Zowel voor de vergelijking van het onderzoek als voor de vergelijking van het onderwijs gebruiken de auteurs de studierichting als aggregatieniveau. Gezien de gegevens waarover de auteurs de beschikking hadden (zie schema 1), heeft men daarvoor nogal wat kunstgrepen moeten toepassen. Kunstgrepen die niet in het artikel zijn verantwoord.

Gegevens over onderzoeksinput en output en over personeelssamenstelling zijn namelijk alleen beschikbaar op het niveau van organisatorische eenheden. Een studierichting is *geen* organisatorische eenheid. Ook is het lang niet altijd mogelijk organisatorische eenheden aan afzonderlijke studierichtingen toe te rekenen. Aan dit probleem gaan de auteurs stilzwijgend voorbij en de uitkomsten zijn dan ook merkwaardig.

Als voorbeeld van hoe gecompliceerd de verhouding tussen vakgroepen en studierichtingen kan zijn heb ik in schema 2 de situatie van de faculteit

* Drs. Th.P. Huzen, werkzaam als coördinator Informatievoorziening van het bureau van de Erasmus Universiteit, schreef dit artikel op persoonlijke titel.